

Sovjetsko-afganistanski rat 1979.-1989.

Špoljar, Ivo

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:248904>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Ivo Špoljar

**SOVJETSKO –
AFGANISTANSKI
RAT 1979.–1989.**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2019

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

ODSJEK ZA POVIJEST

Ivo Špoljar

**SOVJETSKO –
AFGANISTANSKI
RAT 1979.–1989.**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Stipica
Grgić

Sumentor: dr. sc. Vladimir
Šumanović

Zagreb, 2019.

Životopis

Ivo Špoljar rođen je 30. lipnja 1992. godine u Zagrebu, Republici Hrvatskoj. Osnovnu školu Antuna Gustava Matoša i Klasičnu gimnaziju pohađao je u Zagrebu. Studiji povijesti i kroatologije upisao je 2011. godine na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Prvostupničke diplome stekao je 2015. godine (univ. bacc. hist. et croat.), a završni rad branio je na temu „Uloga Jugoslavenske narodne armije u Domovinskom ratu“ kod izv. prof. dr. sc. Ivice Lučića. Diplomski studiji povijesti upisao je 2016. godine na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Diplomski rad brani na temu „Sovjetsko – afganistanski rat 1979. – 1989.“ kod doc. dr. sc. Stipice Grgića kao mentora i dr. sc. Vladimira Šumanovića kao sumentora.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Osnovni podaci o Afganistanu	5
3. Afganistan na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.....	7
4. Saur revolucija i uspostava komunističkog režima.....	11
5. 1979. – godina eskalacije nasilja i sovjetske intervencije	14
6. Invazija	18
6.1. Taktika sovjetske vojske u ratu protiv mudžahedina	20
6.2. Afganistanski pokret otpora - mudžahedini	22
7. Međunarodne reakcije na sovjetsku intervenciju u Afganistanu	27
8. Operacija Ciklon	29
9. Druga faza rata – Afganistan postaje sovjetska „noćna mora“	33
10. Treća faza rata – traženje izlaza iz afganistanskog košmara	42
11. Četvrta faza rata – sovjetsko povlačenje iz Afganistana	46
12. Zaključak	51
13. Literatura.....	53

Sažetak

Sovjetsko-afganistanski rat vodio se od 1979. do 1989. godine na prostoru Središnje i Južne Azije, u državi Afganistan. Započeo je intervencijom sovjetske vojske u Afganistanu ubrzo nakon što je Narodna demokratska partija Afganistana preuzela vlast u zemlji. Prvotni sovjetski cilj bio je stabilizirati političku situaciju u zemlji i omogućiti vladajućoj komunističkoj stranci neometano obnašanje vlasti. Tradicionalno afganistansko društvo pobunilo se prvo protiv vlade u Kabulu, a zatim se oružano suprotstavilo i sovjetskoj vojsci čime je započeo desetogodišnji krvavi rat u Afganistanu. Afganistanski pokret otpora sačinjavale su brojne mudžahedinske frakcije koje su osim protiv vlade u Kabulu i Sovjeta, ratovala i međusobno u borbi za poslijeratnu vlast u zemlji. Budući da se rat odvijao u vremenu Hladnog rata, on je poprimio šire geopolitičko značenje i u njega su se involvirale sve tadašnje svjetske i regionalne sile, uključujući i najvećeg hladnoratovskog neprijatelja SSSR-a, Sjedinjene Američke Države. Pomoć je mudžahedinima upućivana prvenstveno iz susjednog Pakistana, koji je i sam imao regionalni interes postaviti na vlast u Kabulu sebi prihvatljivu vladu. U nešto manjoj mjeri pokretu otpora pomoć je pristizala iz Narodne Republike Kine i Islamske Republike Irana, tako da se može reći kako su sve susjedne države Afganistana bile uključene u ratna zbivanja. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija na diplomatskom se polju uključila u traženje mirnog rješenja za završetak sukoba, a svoju je geopolitičku važnost crpila kao jedna od predvodnica Pokreta nesvrstanih zemalja. Sovjetska vojska bila je sasvim nepripremljena za gerilski tip rata kakav su mudžahedini vodili i uskoro se našla u pat poziciji, gdje se konačna pobjeda činila sve manje vjerojatnom. Dolaskom Mihaila Gorbačova na vlast u SSSR-u mijenja se vanjskopolitički kurs Moskve, pa su se sukladno tomu počela tražiti rješenja za napuštanje Afganistana i okončanje rata. Sovjetska vojska iz Afganistana se povukla početkom 1989. godine, no rat se u toj zemlji nastavio sve do današnjih dana.

Ključne riječi: Sovjetsko-afganistanski rat, Afganistan, SSSR, NDPA, mudžahedini, Pakistan, SAD, Hladni rat, islamski fundamentalizam

Summary

The Soviet-Afghan War lasted from 1979. to 1989. and was fought in Central and Southern Asia in the state of Afghanistan. It began with an intervention of the Soviet military shortly after the People's Democratic Party of Afghanistan seized power in the country. A primary goal of the Soviet armed formations was to stabilize the political situation in the country and to enable the ruling Afghan communist party unhampered governance. Traditional Afghan society rebelled at first against the government in Kabul and then they started an insurgency against the Soviet military. It was the beginning of the ten-year-long bloody war in Afghanistan. The Afghan resistance movement was composed of many mujaheddin factions that fought against the government in Kabul and the Soviet military, but also against each other in a struggle for power after the war. As the war was fought in the period of the Cold War it assumed much broader geopolitical importance. Consequently, it involved all world and regional powers, including the arch-enemy of the USSR, The United States of America. Assistance for the mujaheddin was provided mostly through Pakistan, which had a regional interest in appointing a government in Kabul which would be acceptable to them. In a somewhat lesser degree, the assistance was also provided via the People's Republic of China and the Islamic Republic of Iran, so it can be said that all neighbouring countries were involved in the war. The Socialist Federal Republic of Yugoslavia was involved in resolving the crisis by diplomatic means and its geopolitical importance was a result of its leading role in The Non-aligned Movement. The Soviet military was completely underprepared for long guerilla warfare and it found itself in a stalemate position with little chance of winning the war. Upon the arrival of Mikhail Gorbachev as the new general secretary of the CPSU, the foreign policy of Moscow started to change and the Soviet leadership focused on exiting Afghanistan. The Soviet military finally withdrew from Afganistan at the beginning of 1989, but the war in the country continued to this day.

Key words: Soviet-afghan war, Afghanistan, USSR, PDPA, mujaheddin, Pakistan, USA, Cold war, Islamic fundamentalism

1. Uvod

Sovjetsko-afganistanski rat bio je oružani sukob koji se vodio između 1979. i 1989. godine u Afganistanu, na prostoru Središnje i Južne Azije. Sukob se odvijao u kontekstu Hladnog rata, pa je sukladno tomu nadišao regionalni ili međudržavni karakter i poprimio je prvoklasnu geopolitičku važnost. U vremenu konstantnog, ali i indirektnog sukoba dviju vodećih supersila, Sjedinjenih Američkih Država i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, upravo su ovakvi naizgled „mali“ i periferni ratovi bili od krucijalne važnosti za njihovo međusobno pozicioniranje i nadmetanje. Afganistan kao daleka i svjetskim centrima moći uglavnom nepoznata zemlja, činio se kao idealan poligon za novi posredan sukob svjetskih supersila. Vrijeme će pokazati kako je dugotrajni rat sa sobom povukao brojne implikacije koje će se kratkoročno katastrofalno odraziti na poziciju, pa i samu egzistenciju Sovjetskog Saveza, a dugoročno će potpuno preobraziti poimanje kolektivne sigurnosti i globalne stabilnosti. Rat u Afganistanu je uz nekoliko drugih tektonskih poremećaja u islamskom svijetu, označio uspon političkog islama, odnosno pozicionirao je fundamentalističko shvaćanje islama na svjetsku pozornicu kao bitan geopolitički faktor. Pobjeda islamističkih boraca nad jednom tehnološki superiornom silom poslužio je kao *modus operandi* za kasnije slično suprotstavljanje Sjedinjenim Državama u Afganistanu i Iraku. Iako je na prvi pogled rat poslužio kao kohezivni faktor u čitavom islamskom svijetu, istovremeno je bila sve očiglednija radikalna podjela između samih muslimana, odnosno skupina u koje su se udruživali. Osim standardne podjele na sunite i šijite koja datira još iz sedmog stoljeća, uobličile su se i razlike između radikalnih fundamentalista i tradicionalnih no umjerenijih muslimana sklonijih zapadnjačkim demokratskim vrijednostima. Osim toga bitan čimbenik u međusobnoj muslimanskoj borbi postaje i prosta borba za vlast, koja je dovodila do sukoba i onih skupina koje su ideološki nastupale s istih pozicija. Afganistan je nakon ovog rata dodatno učvrstio svoj epitet „groblja carstava“ budući su sve povijesne velesile, od države Aleksandra Velikog do Britanskog Carstva, u toj zemlji doživljavale teške i brutalne poraze.

U ovom diplomskom radu biti će govora o uzrocima odnosno okolnostima koje su dovele do sovjetske intervencije u Afganistanu. Kako bi se taj kontekst razumio, potrebno je dakako zaviriti u daljnju prošlost Afganistana odnosno u period 19. stoljeća. Višedesetljetni utjecaj kojeg je svojedobno Rusko Carstvo pokušavalo ostvariti na ovom prostoru, „genetski“ je naslijedila i sovjetska imperija. Obrazlagati će se i sam tijek rata, odnosno vojno-strategijske i taktičke varijante koje su kroz sukob varirale i bile redovno redefinirane i sa strane Sovjeta i sa strane

afganistanskih mudžahedina. Politika sovjetske vrhuške također se kroz vrijeme znatno mijenjala, a s njome i općenita geopolitička klima i odnosi između SAD-a i SSSR-a. Važno se dotaknuti i jugoslavenskog pogleda na cjelokupnu krizu koju je izazvala sovjetska intervencija, budući je Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija u hladnoratovskom vremenu igrala relativno značajnu ulogu na svjetskoj pozornici kroz Pokret nesvrstanih zemalja. Dakako povlačenje sovjetske vojske i produbljivanje kaosa u Afganistanu biti će konkluzija ovoga rada. Osobno smatram kako je to ujedno i najvažniji dio rada budući objašnjava okolnosti koje su neposredno dovele do nestabilnosti u koju je ta zemlja uronjena do današnjeg dana.

Hipoteza rada je dokazati kako je rat u Afganistanu bitno doprinio propadanju Sovjetskog Saveza, a posljedično i kraju Hladnog rata. Osim toga prikazati će se i nepripremljenost sovjetske vojske na dugotrajni gerilski sukob kojim je razbijen mit o njezinoj nepobjedivosti. Također kroz rad će se pokazati kako su kroz dugu afganistansku povijest upravo utjecaji stranih sila presudno utjecali na potpunu destabilizaciju zemlje. Nasilni pokušaji njene modernizacije ili centralizacije, sasvim suprotni tradicionalnim vrijednostima afganistanskih naroda, pobudili su ratnički instinkt kod svih etničkih skupina. Svaki rat na prostoru Afganistana poslužio je kao povod za međuetničko nasilje, no nametanje stranih sila dodatno je pobudilo mržnju prema izvanjskim utjecajima. Specifičnost mentaliteta muslimana kojima je islam kao religija u većini slučajeva važniji kohezivni faktor, od nacionalne ili rasne pripadnosti, po prvi puta u suvremenoj povijesti bio je vidljiv upravo u Afganistanu. Tisuće muslimana iz svih dijelova svijeta, a poglavito arapskih zemalja, dolazili su pomoći svojoj afganistanskoj braći isključivo iz religijskih pobuda. Ukazujući na pogrešan pristup sovjetskog vodstva prema Afganistanu, kao i na katastrofalan i sasvim bezidejan način vođenja rata sovjetske vojske, upozorava se na potrebu mnogo dubljeg poznavanja povijesti, tradicije i mentaliteta naroda koji obitavaju u Afganistanu.

2. Osnovni podaci o Afganistanu

Afganistan je zemlja u Središnjoj i Južnoj Aziji te se nalazi na geostrateški iznimno značajnoj poziciji. Kroz svoju dugu povijest, a poglavito u 19. i 20. stoljeću, zbog te će pozicije često biti pozornica oružanih sukoba velikih sila. Na sjeveru Afganistan je graničio sa Sovjetskim Savezom, preciznije sovjetskim srednjoazijskim republikama (Turkmenska SSR, Uzbečka SSR i Tadžička SSR), na krajnjem sjeveroistoku graniči s Narodnom Republikom Kinom (Vahanski koridor), na istoku i jugu s Islamskom Republikom Pakistan i na zapadu s Islamskom Republikom Iran. Afganistan je zemlja bez izlaza na more, no udaljenost od otprilike 500 km od Indijskog oceana daje joj stanovitu geostratešku važnost zbog mogućnosti dubinskog prodora prema oceanu. Zemljom dominiraju planinski masivi i pustinje na koje otpada čak 85% površine Afganistana. Na sjeveru su smještena dva planinska lanca, Paropamisus i Hindukuš te je na takvom terenu nemoguće voditi konvencionalne vojne operacije. Na granici s Pakistanom proteže se planinski masiv Sulaiman koji čine brojni kanjoni, idealni za brzo i neprimjetno kretanje malih gerilskih jedinica. Za razliku od brdovitog i teško pristupačnog istoka, zapadni Afganistan na granici s Iranom je ravničarsko područje gdje dominiraju rijeke Harirud/Hari i Farahrud/Fari.¹

Cestovni promet je u Afganistanu vrlo slabo razvijen što je također predstavljalo veliki problem za sovjetske motorizirane trupe. S obzirom na površinu države (652.237 km²), Afganistan je u vrijeme sovjetske invazije posjedovao tek 19.000 kilometara autocesta. Glavna prometnica u zemlji povezuje najveće gradove Kabul, Mazar-e-Šarif, Herat i Kandahar, da bi se opet vratila prema Kabulu. Još jedan veliki problem sovjetskim trupama predstavljala je činjenica da je tek 25% afganistanskih cesta asfaltirano, pa su mnogi putevi zimi bili neprolazni za vozila. Afganistansku populaciju čini više od dvadeset etničkih skupina, a zemlja je prije sovjetske invazije imala 17 milijuna stanovnika. Najzastupljenije skupine su Paštuni s devet milijuna, Tadžici s četiri milijuna, Uzbeci s milijun i pol, Hazari s milijun i četiristo tisuća i Turkmeni s milijun i sto tisuća pripadnika.² Najbrojniji Paštuni izvorno su naseljavali uglavnom jug zemlje, no krajem 19. stoljeća veliki broj seli se na sjever poradi kontrole nepaštunskog stanovništva Afganistana. Govore pašto jezikom (jedan od dva službena jezika) i mnogi se smatraju jedinim izvornim Afganistancima, što dovodi do animoziteta s drugim etničkim skupinama. Tadžici žive na sjeveru i zapadu, dok su na sjeveru prisutni i Uzbeci. Mnogi od njih ovdje su se doselili nakon

¹ GRESS, GRAU (ur.), *The Soviet-Afghan War: How a Superpower Fought and Lost*, 3.

² Isto, 1-6.

što su komunisti preuzeli vlast u Rusiji i počeli zatirati religijske slobode, te su zadržali kulturne veze sa sunarodnjacima u Sovjetskom Savezu. Tadžici govore jezikom dari, afganistanskom verzijom perzijskog jezika, koji je ujedno drugi službeni jezik u državi. Hazari obitavaju u središnjem dijelu zemlje kojim dominiraju planinski masivi. Navodno su mongolskog podrijetla, što bi se moglo očitovati po njihovoj fizionomiji lica. Oni su svakako specifična etnička skupina u Afganistanu budući jedini ispovijedaju šijitsku verziju islama. Iz tog razloga posebno su omraženi od ostalih etničkih zajednica, koje ih po tradicionalnom sunitskom shvaćanju šijita smatraju nevjernicima.³

Islam ispovijeda gotovo cjelokupno stanovništvo od čega velika većina sunitsku verziju (90%), a ostatak šijitsku verziju islama. Industrija je u Afganistanu bila izuzetno slabo razvijena u vrijeme sovjetske invazije i procjene su bile da tek 600.000 stanovnika radi u tom gospodarskom sektoru. Otprilike 85% stanovništva bavilo se poljodjelstvom, a važnu društvenu grupaciju činili su i duhovni vođe. Obrazovni sustav bio je gotovo nepostojeći osim u većim gradovima, pa je stoga 80% stanovništva bilo nepismeno.⁴

³ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 12-13.

⁴ GRESS, GRAU (ur.), *The Soviet-Afghan War: How a Superpower Fought and Lost*, 6.

3. Afganistan na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće

U drugoj polovici 18. i prvoj polovici 19. stoljeća carska Rusija proširila je svoj teritoriji na središnju Aziju. Ovakav ekspanzionizam rastuće svjetske sile, što je Rusija u tom razdoblju nedvojbeno bila, zabrinuo je Veliku Britaniju. Britanci su sa sumnjom i velikim oprezom gledali na rusko širenje, bojeći se za sigurnost svoje najvažnije kolonije Britanske Indije kao i na mogući ruski izlazak na Indijski ocean. Rastuće napetosti između dva imperija privremeno su se zatomila 1873. godine sporazumom između Londona i Petrograda. Rusija je priznala sjeverne i sjeverozapadne granice Afganistana i odrekla se ambicije proširenja svog političkog i vojnog utjecaja na tu zemlju. Sporazum je bio kratkog vijeka i uskoro je nastavljen postepeni ruski ekspanzionizam u srednjoj Aziji. Sve agresivnija i snažnija Rusija uvjerila je London kako je potrebno učvrstiti britanski utjecaj nad Afganistanom. Abdur Rahman Khan zasjeo je na afganistansko prijestolje 1880. godine nakon Drugog britansko-afganistanskog rata (1878.-1880.) uz blagoslov britanske vlade. Iako on sam nije želio biti podčinjen niti jednoj Velikoj sili, realistično je procijenio da tako nešto s obzirom na geostratešku važnost svoje zemlje nije moguće. Kao vladar Afganistana imao je apsolutnu vlast u unutrašnjim pitanjima zemlje, dok je vanjsku politiku bio prisiljen prepustiti Britancima. Najozbiljniji incident koji je umalo doveo do otvorenog okršaja između Velike Britanije i Rusije zbio se 1885. godine kod Pandždeha. Nakon što je ruska carska vojska porazila afganistanske snage imala je otvoren put prema Heratu. Britanci sada već sasvim alarmirani neprestanom ruskom ekspanzijom na jug, jasno su dali do znanja vladi u Petrogradu da pokret ruskih trupa prema Heratu znači objavu rata Velikoj Britaniji. Rusi su pred britanskim upozorenjem ustuknuli i daljnjih vojnih manevara nije bilo. Rahmanov nasljednik Amir Habibulah 1905. godine sklopio je novi ugovor s Britancima koji mu je pružao nešto veću neovisnost u odnosu na London, iako samo po pitanju vanjske trgovine. Upravo za njegove vladavine Afganistan uspostavlja striktno limitirane trgovinske veze s Rusijom. Godine 1907. Velika Britanija i Rusija potpisuju ugovor kojim je turbulentno razdoblje borbe za utjecaj nad Afganistanom privedeno kraju. Afganistanu je dozvoljeno uspostaviti čvršće trgovinske veze s Rusijom, a velike sile su se složile oko zadržavanja statusa quo na ovom području.⁵ Ovo rivalstvo između Velike Britanije i Rusije za dominaciju na prostoru središnje i jugozapadne Azije historiografija naziva „Velikom igrom“. Ta tzv. igra nikada neće rezultirati direktnim ratom između dviju sila no sukoba neće ostati pošteđene zemlje koje se nalaze na tom prostoru. Velika

⁵ MONKS, *The Soviet Intervention in Afghanistan*, 2-6.

Britanija poduzet će dvije invazije na Afganistan (1838.-1842., 1878.-1880.) s ciljem nametanja marionetskih vladara, odnosno svoje vlasti. Iako će iskusne britanske kolonijalne trupe postignuti kratkotrajne uspjehe, dugoročno ne uspijevaju ostvariti kontrolu nad zemljom, pa se zadovoljavaju sklopljenim ugovorima kojima dobivaju potpuni utjecaj nad vanjskom politikom Afganistana.⁶

Za vrijeme Prvog svjetskog rata unatoč opetovanim zahtjevima Velike Britanije, Njemačke, pa i Osmanskog Carstva za uključivanjem u rat, Afganistan je zadržao neutralnost.⁷ Nakon propasti monarhije i dolaska komunista na vlast u Rusiji (1917.) te kraja Prvog svjetskog rata (1918.), Velika Britanija još jednom ratuje s Afganistanom, ovoga puta uspješno sprječavajući afganistanski prodor u Britansku Indiju (područje današnjeg Pakistana). Afganistan 1919. i 1921. godine potpisuje mirovne ugovore s Velikom Britanijom, napokon dobivajući punu samostalnost. Vlasti u Kabulu uspostavljaju bliske odnose s Moskvom te 1921. godine potpisuju Sporazum o prijateljstvu sa sovjetskom Rusijom. Prvi je to sporazum koji je Afganistan potpisao s nekom velikom silom na ravnopravnim osnovama.⁸ Novi afganistanski kralj Amanulah Khan nastavio je politiku svoga prethodnika modernizacije zemlje. Unatoč tome što su reforme bile umjerene vladareva popularnost bila je u konstantnom padu, a stanovništvo grada Hosta 1925. godine podiglo je i oružanu pobunu. Ona je skršena uz pomoć sovjetske avijacije, te je iduće godine sklopljen novi ugovor između Afganistana i SSSR-a kojim je Crvena armija trebala postati jamac Amanulahovog opstanka na vlasti. Godine 1929. izbit će nova ovoga puta još žešća pobuna protiv kralja, koji je uvidjevši da je sasvim izgubio autoritet u zemlji abdicirao i otišao u egzil.⁹

Nadir Šah naslijedio je zemlju na rubu kaosa i ubrzano je započeo s ublažavanjem liberalnih i prozapadnih reformi svog rođaka i prethodnika. Fokusirao se na infrastrukturne zahvate kojima je želio podići životni standard stanovništva i posvetio se jačanju vojnih efektiva. Za vrijeme njegove kratke vladavine u Afganistanu se grade moderne prometnice i komunikacijski sustavi. Istovremeno je suzbijao slobodu govora afganistanske inteligencije i 1933. godine pao je kao žrtva atentata.¹⁰

⁶ GRESS, GRAU (ur.), *The Soviet-Afghan War: How a Superpower Fought and Lost*, 6-7.

⁷ RUNION, *The History of Afghanistan*, 83-84.

⁸ GRESS, GRAU (ur.), *The Soviet-Afghan War: How a Superpower Fought and Lost*, 6-8.

⁹ McCaULEY, *Afghanistan and Central Asia: A Modern History*, 9.

¹⁰ RUNION, *The History of Afghanistan*, 93.

Nakon učestalih pobuna nezadovoljnih masa i nasilnih svrgavanja kraljeva, vladavina mladog Zahir Šaha donijela je razdoblje mira i prosperiteta (tzv. Zlatno doba). Afganistan je 1934. godine primljen u članstvo Lige naroda, što se svakako može smatrati afirmacijom zemlje na međunarodnom planu.¹¹ Tijekom Drugog svjetskog rata afganistanski kralj Zahir Šah uspio je održati neutralnost svoje zemlje unatoč pokušajima nacističke Njemačke da Afganistan veže uz sebe vojno i ekonomski. Godine 1953. Zahir Šah na mjesto predsjednika vlade postavlja svog rođaka Dauda Khana, koji će ubrzo postati središnja politička ličnost u zemlji. Daud Khan započeo je dotada najopsežnije infrastrukturne zahvate, gradeći ceste, zračne luke i sustave za navodnjavanje. Sovjetsko-afganistanski odnosi ostaju uglavnom iznimno dobri i nakon završetka Drugoga svjetskog rata, što je sve više iritiralo religijske konzervativce. Sjedinjene Američke Države 1950-ih pokušale su uspostaviti bolje diplomatske i gospodarske odnose s Afganistanom, ali zbog zauzetosti u drugim dijelovima svijeta kao i izraženim utjecajem Moskve na Kabul ti odnosi tada nisu dosegli visoki stupanj. Daud je načelno smatrao kako je za Afganistan jedino oportuno balansirati između Istoka i Zapada, no realnost je bila takva da se sve više povezivao s izrazitom lijevim političkim opcijama u tuzemstvu i inozemstvu. Naposljetku ga je to koštalo premijerske funkcije s koje ga je kralj smijenio 1963. godine. Zahir Šah i bez Dauda nastavio je s reformama, pa su između ostalog po prvi puta u povijesti Afganistana žene dobile pravo glasa i mogućnost pohađanja fakulteta. Posebna pažnja posvećena je razvoju obrazovanja, a mnogi mladi dobili su priliku školovati se u inozemstvu. Dok je u gradovima poticanje obrazovanja itekako bilo prihvaćano, u ruralnim i tradicionalnim sredinama takve su reforme puno teže prolazile.¹²

U Afganistanu je od 1965. godine počela djelovati Narodna demokratska partija Afganistana (NDPA), odnosno komunistička stranka pod utjecajem Moskve. Stranka se ubrzo po dobrom starom običaju komunističkih partija podijelila na frakcije, *Khalq* (narod) i *Parcham* (zastava). U svojim počecima nije privukla veliki broj članova niti simpatizera, no 1973. godine pomogla je Daudu Khanu da svrgne svog rođaka Zahir Šaha, ukine monarhiju i proglasi Afganistan republikom.¹³ Puč je prošao bez nasilja poglavito iz razloga jer je Daud Khan uživao apsolutnu podršku sigurnosnih snaga, a sam kralj u trenutku svog svrgavanja nalazio se na liječenju u Italiji

¹¹ RASANAYAGAM, *Afghanistan: A Modern History*, 25.

¹² BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 5., 16-17.

¹³ Isto, 29-31.

gdje je odlučio i ostati. Beskrvni puč je pokazao da je većina afganistanske vojske prosovjetski orijentirana, a od Dauda Khana očekivali su još čvršće povezivanje s Moskvom.¹⁴

Na unutarnjopolitičkom planu Daud Khan ugrabio je apsolutnu vlast, proglašivši se predsjednikom, premijerom, ministrom vanjskih poslova i ministrom obrane. Posebnu pozornost pridavao je vojsci smatrajući njenu podršku ključnom za svoje učvršćivanje na vlasti. Na političkom polju u početku se oslanjao na parčamovce iz NDPA predvođene Babrakom Karmalom. Parčamovci su preuzeli većinu birokratskog aparata u državi, ali na najvišim pozicijama u vlasti nisu bili znatnije zastupljeni. Karmal se odlučio za dvostruku igru dobrih odnosa s predsjednikom, ali ipak ne prebliskih. Daud je započeo iznimno mlaku agrarnu reformu preraspodjele zemlje ne želeći se zamjeriti zemljoposjednicima, a na ostalim područjima trudio se izbjeći konfrontacije s religijskim vođama. Ovime je pokazao kako je puno bolje poznao mentalitet naroda kojima je vladao od onih koji su ga na vlasti naslijedili.¹⁵

Daud Khan je u vanjskoj politici počeo sve više balansirati između kapitalističkog Zapada i socijalističkog Istoka. Daudovo približavanje Sjedinjenim Državama zabrinulo je sovjetske vođe u Moskvi, a odnose je dodatno opterećivalo i predsjednikovo udaljavanje od afganistanskih komunista. NDPA se na izraziti utjecaj sovjetskog vodstva ponovo barem prividno ujedinila te se počelo s kovanjem zavjere protiv Daud Khana. Iako postoje određene sumnje kako je u organiziranju urote protiv Daud Khana sudjelovao KGB dok se god njihovi arhivi ne otvore te se tvrdnje ne mogu potkrijepiti dokazima.¹⁶

Daudova pozicija dodatno je bila narušena i općom političkom nestabilnošću u čitavoj regiji. U Iranu su već uvelike trajali prosvjedi protiv proameričkog vladara M. Reze Pahlavija, a u srpnju 1977. godine u Pakistanu general Zia ul-Hak državnim je udarom preuzeo vlast u zemlji. Jedna od odlika Daudove regionalne politike bila je i konstantno zaoštavanje odnosa s Pakistanom zbog pitanja Paštuna u zapadnim dijelovima Pakistana. Jedan od glavnih faktora pakistanske uključenosti u nadolazeći rat u Afganistanu je bilo upravo neutraliziranje „paštunskog pitanja“.¹⁷

¹⁴ McCAULEY, *Afghanistan and Central Asia: A Modern History*, 15.

¹⁵ RASANAYAGAM, *Afghanistan: A Modern History*, 25.

¹⁶ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 37-38.

¹⁷ JAKOVINA, *Treća strana Hladnog rata*, 268.

4. Saur revolucija i uspostava komunističkog režima

Saur revolucija kojom je s vlasti srušen Daud Khan odvila se 27. travnja 1978. godine. Radilo se prvenstveno o državnom udaru dijela vojske koji je bio odan komunističkoj NDPA. Državnom udaru prethodilo je nerazjašnjeno ubojstvo istaknutog člana NDPA nakon kojeg u zemlji dolazi do demonstracija protiv vlade. Daud Khan nije se najbolje snašao u suzbijanju nezadovoljstva komunista, pa je mlakom i nespretnom reakcijom sam doprinio stvaranju povoljne klime za vlastito svrgavanje.¹⁸ Iako je naredio uhićenja mnogih visoko pozicioniranih članova NDPA, između ostalog Tarakija i Karmala, treći čovjek partije Hafizulah Amin stavljen je samo u kućni pritvor. Bilo je to sasvim dovoljno da Amin obavijesti dio vojske naklonjen komunistima da stupe u akciju preuzimanja vlasti.¹⁹ Većina vojske otkazala je poslušnost vrhovnom zapovjedniku, a posebno važno bilo je svrstavanje ratnog zrakoplovstva na stranu komunista. Zrakoplovi MiG 21 bombardirali su predsjedničku palaču, te su uništili sedmu diviziju koja je ostala lojalna Daudu i probala se probiti u središte Kabula kako bi spasila predsjednika.²⁰ U toku prevrata predsjednik Daud i njegova obitelj su ubijeni, a vlast preuzima Revolucionarni komitet. Na čelu komiteta nalazio se Nur Mohamed Taraki (*Khalq*), njegov zamjenik bio je Babrak Karmal (*Parcham*), dok je ministar vanjskih poslova postao Hafizulah Amin (*Khalq*). Republika Afganistan je preimenovana u Demokratsku Republiku Afganistan, a nova vlast odlučuje odmah započeti s brojnim reformama u zemlji. Pokazat će se to sasvim preuranjenom i promašenom odlukom koja će Afganistan odvesti u krvavi građanski rat i brutalnu sovjetsku intervenciju.²¹

Novi afganistanski vođa Taraki odmah po stupanju na vlast govorio je kako zemlja nije, niti će biti sovjetski satelit, međutim sklapanje dvadesetak ugovora sa Sovjetskim Savezom u kratkom vremenu po preuzimanju vlasti pokazivalo je suprotno.²² Afganistan je od prve Konferencije Pokreta nesvrstanih zemalja u Beogradu 1961. godine bio njegovim članom.²³ Iako je nova komunistička vlada nominalno ostajala na pozicijama PNZ-a, kao i brojne druge članove pokreta nesvrstanih to ih nije sprječavalo u jasnom pozicioniranju na stranu SSSR-a. Sjedinjene Države s velikom su bojazni pratile zbivanja u južnoj i jugozapadnoj Aziji. U Iranu je sve očitije postajalo da je vlast američkog saveznika šaha Reze Pahlavija na izdisaju, a samim time budućnost

¹⁸ Isto, 269.

¹⁹ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 40.

²⁰ FEIFER, *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, 23.

²¹ JAKOVINA, *Treća strana Hladnog rata*, 269-270.

²² MONKS, *The Soviet Intervention in Afghanistan*, 14.

²³ JAKOVINA, *Treća strana Hladnog rata*, 260.

te naftom bogate zemlje činila se neizvjesnom. Pakistan sa svojom konzistentnom političkom nestabilnošću i uvijek potencijalnom erupcijom paštunskog ili balučistanskog separatizma, također je mogao postati plijen budućeg širenja sovjetskog utjecaja.²⁴

Afganistanski komunisti pokazali su iznenađujuću nezrelost fanatičnim inzistiranjem na reformama i potpuno odsustvo realne procjene političke i društvene klime u zemlji. Iako je većina njihovih ideja s civilizacijskog gledišta bila sasvim prihvatljiva, poput primjerice emancipacije žena, ukidanja feudalnih odnosa na selu, iskorjenjivanje nepismenosti, prestanak etničke diskriminacije; stanovništvo nad kojim su vladali bilo je sasvim nespremno prihvatiti takve korijenite društvene promjene. Komunistički vođe pokazali su elementarno nepoznavanje mentaliteta afganistanskih stanovnika, a isto se može reći i za sovjetskog ambasadora u Kabulu Aleksandra Puzanova koji je procjenjivao kako iza NDPA uistinu stoji većina naroda.²⁵ Marksističko-lenjinistička ideologija bila je potpuna nepoznanica za ogromnu većinu stanovnika Afganistana. Jedino sa čime se komunizam povezivao bio je ateizam, što je duboko religioznom stanovništvu bilo i više nego dovoljno da odbije podržati takvu ideologiju. NDPA je po dolasku na vlast imala tek nešto malo više od 10.000 članova, uglavnom visoko obrazovanih stanovnika većih gradova (vojnici, profesori, državni službenici). U ruralnim područjima članstvo u NDPA bilo je u najmanju ruku nepoželjno, a Afganistan nije imao dovoljno razvijenu industriju da bi se među radničkom klasom mogla pronaći baza za veću podršku partiji među narodom.²⁶

Pobune u raznim dijelovima zemlje počele su gotovo odmah nakon komunističkog prevrata. Potpuno dezorijentirani, zaslijepljeni fanatizmom i ogrezli u borbi za vlast afganistanski komunisti ni u takvim okolnostima nisu ostali ujedinjeni. Frakcija *Khalq* nakon svega nekoliko mjeseci započela je čistku članova suparničke frakcije *Parcham*. Većina visokih dužnosnika poput Babraka Karmala koji je postavljen za veleposlanika u Čehoslovačkoj, poslana je u diplomatske misije u inozemstvo, a preostali parčamovci su zatvarani.²⁷ U zloglasnom zatvor Pul-e-Čarki zatvarano je na tisuće protivnika vladajuće *Khalq* frakcije, a režim se osim na parčamovce s još većom žestinom okomio na plemenske i religijske vođe. Zatvarani, mučeni i nerijetko ubijani bili su mnogi koji su predstavljali samo potencijalnu opasnost za vladajuće, bez da su počinili

²⁴ Isto, 282-283.

²⁵ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 42.

²⁶ SAIKAL, *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, 188.

²⁷ JAKOVINA, *Treća strana Hladnog rata*, 270-271.

konkretno kazneno djelo koje bi im se stavljalo na teret.²⁸ Do kraja 1978. godine katastrofalna politika afganistanskih komunista okrenula je najveći dio stanovništva protiv središnje vlasti. Vojska koja je bila najzaslužnija za dolazak NDPA na vlast, sada se u sve većoj mjeri također okretala protiv vlade.²⁹ U prosincu 1978. afganistanska vlada sklopila je ugovor s Moskvom po kojem je mogla od SSSR-a tražiti vojnu pomoć. Ovaj sporazum poslužit će kao pravni okvir za nadolazeću sovjetsku intervenciju.³⁰

Neuspjeh agrarne reforme pokazat će se kao još jedan značajan faktor za izbijanje masovne pobune. Zemlja je oduzimana bogatim i u društvu utjecajnim zemljoposjednicima i davana siromašnim seljacima koji si nisu mogli financijski priuštiti samostalno obrađivanje zemlje. Upravo će ti zemljoposjednici također agitirati među stanovništvom za pobunu protiv vlasti.³¹

²⁸ FEIFER, *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, 25.

²⁹ MONKS, *The Soviet Intervention in Afghanistan*, 15.

³⁰ KALINIĆ, *Sekularni korijeni modernog islamizma*, 163.

³¹ FEIFER, *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, 29.

5. 1979. – godina eskalacije nasilja i sovjetske intervencije

Godina 1979. nije mogla gore početi za vlasti u Kabulu. U trenutku kada je najveći dio zemlje bio u otvorenoj pobuni, a vlada je kontrolirala još samo veće gradove i određene prometnice, nasilje je eskaliralo i u najvećim gradovima. U veljači 1979. u Kabulu je otet američki veleposlanik Adolph Dubs. Njegova otmica nije sasvim razjašnjena, pa se ovisno o izvorima govori da su otmičari bili radikalni islamisti ili pripadnici jedne manje pobunjene maoističke gerilske formacije. U svakom slučaju pri pokušaju oslobađanja zatočenog ambasadora glavnu su ulogu odigrali sovjetski savjetnici i vojni instruktori koji su afganistanskim vlastima predložili angažiranje specijalnih postrojbi. Akcija je ispala potpuni fijasko i ambasador Dubs našao se uslijed pucnjave vladinih snaga i otmičara pri čemu je poginuo. Sjedinjene Države očekivano su oštro reagirale napadajući vladu u Kabulu i SSSR zbog katastrofalno izvedene akcije, ali veleposlanstvo u Kabulu ipak nije zatvoreno.³²

Iduće krizno žarište otvaralo se na zapadu zemlje, u jednom od najljepših afganistanskih gradova Heratu. Povod za izbijanje pobune u gradu bila je vladina odluka da se žene uključe u program opismenjavanja stanovništva. Kao što je već ranije navedeno, za duboko konzervativno afganistansko društvo ovakvi su vladini planovi bili napad na njihovu višestoljetnu tradiciju i način života. Vlada u Kabulu naredila je lokalnom vojnom garnizonu gušenje pobune i uspostavljanje reda u gradu. Dogodilo se upravo suprotno, sedamnaesta divizija pridružila se građanima Herata i uspostavila je kontrolu pobunjenika nad gradom. Uslijedila su masovna ubojstva lokalnih komunista i sovjetskih građana koji su se nalazili u Heratu. Taraki, svjestan nepouzdanosti vlastite vojske, tražio je sovjetsku intervenciju, no sovjetski premijer Kosigin tada na to ne pristaje. Nakon nekoliko dana vojne snage lojalne Kabulu ugušile su pobunu pri tom ubivši oko 20.000 stanovnika.³³

Unatoč eskalaciji krize i očitoj nemogućnosti vlade u Kabulu da ju kontrolira, sovjetska vrhuška nije bila oduševljena idejom angažiranja sovjetskih trupa u Afganistanu. Sovjetski premijer Aleksej Kosigin uvjeravao je Tarakija da bi intervencija sovjetske vojske samo produbila krizu i okrenula preostalo lojalno stanovništvo protiv vlade. Moskva nije imala ništa protiv slanja dodatne vojne opreme, ali tražila je da Afganistanci sami njome upravljaju, kao što je svojedobno bio slučaj s pomoći koju je od SSSR-a primao Sjeverni Vijetnam. Problem je bio u tome što

³² JAKOVINA, *Treća strana Hladnog rata*, 271-272.

³³ FEIFER, *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, 30-33.

afganistanske trupe niti su bile motivirane za borbu, niti privržene komunističkoj ideologiji vladajuće kaste. Šef KGB-a Jurij Andropov, ministar obrane maršal Dmitri Ustinov, ministar vanjskih poslova Andrej Gromiko i partijski ideolog Boris Ponomarev početkom travnja 1979. godine izradili su studiju procjene situacije u Afganistanu. Ispravno su zaključili kako je afganistansko političko rukovodstvo najodgovornije za eskalaciju pobune, jer niti je doraslo odgovornosti, niti je imalo pragmatično u svojim postupcima. Upravo suprotno, pretjerano je sklono najradikalnijim mogućim potezima. Zaključak dokumenta je bio da treba nastaviti podržavati vladu u Kabulu financijski i materijalno, no bez direktnog uplitanja sovjetskih trupa.³⁴

Rapidno pogoršavanje sigurnosne situacije i informacije o sve većem broj sovjetskog civilnog i vojnog osoblja u Afganistanu, bio je znak za Sjedinjene Države i Pakistan da započnu s pružanjem konkretne financijske i materijalne pomoći pobunjenicima. Savjetnik za nacionalnu sigurnost američkog predsjednika Jimmija Cartera, Zbigniew Brzezinski bio je uvjeren da ukoliko se situacija nastavi odvijati u nepovoljnom smjeru za vladu u Kabulu, neminovno je uključivanje sovjetskih oružanih snaga u sukob. U siječnju 1979. godine iz Pakistana je u pograničnu provinciju Kunar ušlo 5000 pripadnika mudžahedinske organizacije *Hezb-e-Islami*, koji su izvršili napad na provincijsko središte Asadabad.³⁵

Američke sumnje kako je sovjetska intervencija pitanje vremena pokazale su se sasvim opravdanima već u proljeće 1979. godine. U svibnju su Sovjeti odlučili formirati tzv. Muslimanski bataljun koji je bio sačinjen od vojnika iz srednjoazijskih sovjetskih republika. Oni su se svojom fizionomijom mogli bez problema uklopiti među afganistanske etničke zajednice i tako prikriti prisutnost sovjetske vojske u Afganistanu.³⁶

Do ljeta 1979. godine afganistanska vlada neprestano je gušila lokalne pobune u svim dijelovima zemlje, no nad gotovo polovinom teritorija više nije imala nikakvu kontrolu. U lipnju je po prvi puta došlo do masovnih antivladinih demonstracija u glavnom gradu Kabulu, a u srpnju su pobunjenici pokušali zauzeti grad Gardez, administrativno središte pokrajine Paktia, blizu granice s Pakistanom. Sve su intenzivnija postajala nagađanja kako afganistanskom vojskom zapovijedaju sovjetski vojni savjetnici. Unatoč opetovanim zahtjevima sovjetskog vodstva da se

³⁴ Isto, 50-53.

³⁵ RASANAYAGAM, *Afghanistan: A Modern History*, 79.

³⁶ FEIFER, *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, 16-17.

reformu počnu ublažavati i da se prekine nesmiljeni progon političkih protivnika, borba za vlast u Kabulu među komunistima se intenzivirala.³⁷

Vođe *Khalq* frakcije Taraki i Amin riješivši se konkurenata iz rivalske frakcije ušli su u međusobnu borbu za vlast. Amin je zahvaljujući vlastitoj angažiranosti i organizacijskim sposobnostima uspostavio kontrolu nad sigurnosnim snagama u zemlji. Netrpeljivost između njih dvojice rasla je mjesecima da bi konačnu kulminaciju doživjela u rujnu 1979. godine kada je Amin dao uhititi Tarakija, te ga je na taj način svrgnuo s vlasti. Unatoč obećanjima Moskvi kako je Taraki siguran u zatočeništvu, Amin ga je dao ubiti i tako je postao novi neprikosnoveni vođa Afganistana. Još veću zabrinutost Sovjeta uzrokovali su Aminovi kontakti s američkim diplomatima i njegova neskrivena želja da se odnosi DR Afganistana i Sjedinjenih Država poboljšaju. Paranoidni sovjetski režim počeo je ozbiljno sumnjati u Aminovu lojalnost i čak je uzimana u obzir mogućnost da je Amin agent američke obavještajne službe CIA.³⁸

Sovjetski vođa Leonid Brežnjev osobito je bio potresen ubojstvom Tarakija kojemu je prethodnu jamčio sigurnost. Kompletnom vrhu u Moskvi bilo je sada potpuno jasno kako je SSSR izgubio kontrolu nad afganistanskim komunistima i kako bi se situacija u budućnosti mogla početi odvijati u za njih nepovoljnom smjeru. Moskva, koja je godinama ulagala izdašna financijska sredstva za razvoj Afganistana, nije si željela priuštiti možebitni gubitak te zemlje, pa i njezino eventualno povezivanje sa Sjedinjenim Državama, Pakistanom ili Kinom. Procjena je bila da bi to moglo pokrenuti negativni trend u korist SAD-a i uvelike narušiti autoritet Sovjetskog Saveza u svijetu. Sovjetski politički vrh promijenio je dotadašnji stav i počeo razmatrati planove za invaziju Afganistana i smjenu Hafizulaha Amina.³⁹ Još jedan važan čimbenik u odluci da se ide na intervenciju bila je islamska revolucija u susjednom Iranu. Većina sovjetskih muslimana nije bila pretjerano religiozna niti sklona islamskom fundamentalizmu. Moskva je ipak smatrala kako bi eventualno širenje revolucionarnog zanosa iz Irana u Afganistan, moglo u budućnosti zahvatiti i sovjetske srednjoazijske muslimanske republike. Takav razvoj događaja uzdrmao bi temelje sovjetske države i službene komunističke ideologije. Nove iranske vlasti pokazivale su zanimanje za položaj Hazara u Afganistanu koji su pripadali šijitskoj denominaciji islama, a Iran je sada sebe vidio kao zaštitnika šijita u regiji pa i šire. Invazija Afganistana bila je sukladna „Brežnjevljevoj

³⁷ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 52-53.

³⁸ JAKOVINA, *Treća strana Hladnog rata*, 274-275.

³⁹ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 73-74., 77-78.

doktrini“ o intervenciji u svakoj socijalističkoj državi koja se nađe u opasnosti od skretanja sa socijalističkog puta razvoja.⁴⁰

Posljednje vojne pripreme pred početak invazije obavljene su 9. i 10. prosinca 1979. godine, razmještanjem 520 pripadnika iz tzv. Muslimanskog bataljuna u zračnu luku Bagram u blizini Kabula.⁴¹

⁴⁰ JURKOVIĆ, *Sovjetska invazija na Afganistan*, Vojna povijest – Magazin za vojnu povijest, broj 83, 19., 25.

⁴¹ FEIFER, *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, 58.

6. Invazija

Sovjetska invazija Afganistana započela je 24. prosinca 1979. godine razmještanjem specijalnih postrojbi sovjetskih oružanih snaga na strateška mjesta koja je trebalo zauzeti prije uključivanja glavnine snaga.⁴² Afganistanski vođa Amin bio je potpuno nesvjestan da pokreti sovjetskih trupa imaju za krajnji cilj njegovo svrgavanje, čak štoviše Amin je organizirao svečani ručak u predsjedničkoj palači kako bi proslavio konačno uključivanje sovjetske vojske u sukob. KGB je prvotno isplanirao otrovati Amina upravo za vrijeme tog ručka. Plan nije uspio te je Amin preživio, no sovjetska vojska 27. prosinca poslijepodne krenula je zauzeti predsjedničku rezidenciju, Tadžbeg palaču. Signal za početak operacije *Oluja-333* bilo je razaranje središnjeg komunikacijskog sustava afganistanske vojske u centru Kabula. Čitava operacija bila je obavijena velom tajne, pa čak niti sovjetsko diplomatsko osoblje u Kabulu nije bilo unaprijed informirano o planu napada. Tako su i oni i pripadnici afganistanskih sigurnosnih snaga smatrali kako je riječ o napadu pobunjenika na glavni grad. Sovjetske snage nosile su uniforme afganistanske vojske kako bi zbunili predsjedničku gardu, a čitava akcija iako vrlo konfuzna izvedena je besprijeckorno te je Amin ubijen.⁴³ Sovjeti su tijekom dana zauzeli i najvažnije državne zgrade u glavnom gradu (zgradu radija i televizije, generalštab, ministarstva obrane, unutarnjih i vanjskih poslova).⁴⁴

Idućeg dana preko radija je pušten unaprijed snimljen govor Babraka Karmala u kojem je obavijestio afganistanski narod kako on preuzima vlast u zemlji i vladajućoj stranci. Karmal se u to vrijeme nalazio u zračnoj luci Bagram pod zaštitom specijalnih postrojbi KGB-a. *Parcham* frakcija sada je napokon bila na vlasti te je odmah započela s uhićivanjima pripadnika *Khlaq* frakcije, unatoč sovjetskim protestima. Babrak Karmal ih je uvjerio kako je to jedini način da se povрати jedinstvo u stranci i uspostavi funkcionalna vlast u zemlji. Mnogi stanovnici Kabula s oduševljenjem su primili vijest o svrgavanju Amina i sovjetske su vojnike dočekali kao osloboditelje. Ipak stanovnici glavnog grada nisu bili reprezentativni primjer afganistanske populacije, budući su živjeli bitno drugačijim načinom života od ostatka stanovništva u drugim dijelovima zemlje. Politički i vojno gledano akcija je završila potpunim uspjehom sovjetske vojske. Amin u kojeg je sovjetska vrhuška odavno izgubila povjerenje bio je zamijenjen s

⁴² KALINIĆ, *Sekularni korijeni modernog islamizma*, 167-168.

⁴³ FEIFER, *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, 69-79.

⁴⁴ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 90.

prosovjetskim Karmalom. U operaciji je poginulo dvadeset i devet sovjetskih vojnika i oko tri stotine afganistanskih, dok su civilne žrtve izbjegnute.⁴⁵

U Sovjetskom Savezu većina stanovništva nije se pretjerano zanimala za zbivanja u njihovom južnom susjedstvu. Politički vrh građane je držao u posvemašnjoj medijskoj blokadi, tako da prosječni sovjetski građanin nije mogao dobiti precizan uvid u zbivanja van zemlje. Medijske informacije o zbivanjima u Kabulu bila su štura i uobičajeno „nakićena“ marksističko-lenjinističkim frazama o borbi protiv imperijalizma. Mali broj sovjetskih građana koji su od prije bili protivnici režima digli su glas protiv intervencije. Predvodio ih je slavni sovjetski fizičar Andrej Saharov koji je tražio trenutno povlačenje sovjetskih trupa i razmještanje snaga UN-a u Afganistanu. Sovjetske vlasti odgovorile su Saharovu slanjem u egzil u grad Gorki (današnji Nižnji Novgorod).⁴⁶ Nisu samo sovjetski disidenti bili protiv intervencije. Mnogi sovjetski dužnosnici na nižim pozicijama u državnom i stranačkom aparatu smatrali su odluku o angažmanu sovjetske vojske ishitrenom i dugoročno pogubnom. Ostarjelo sovjetsko rukovodstvo nije razumjelo suvremena geopolitička zbivanja i bilo je obuzeto zastarjelim marksističko-lenjinističkim dogmama koje nisu bile primjenjive na zbivanja u Afganistanu. Osim toga, potpuno su zanemarivali činjenicu da je sovjetsko gospodarstvo u konstantnom padu i da će dugoročno rat u Afganistanu sasvim iscrpiti posrnulu ekonomiju.⁴⁷

Sovjetska vojska ubrzo je uspostavila kontrolu nad svim većim afganistanskim gradovima i ključnim prometnicama. Periferija je pak ostala u pobunjeničkim rukama i postala je žarište otpora komunističkoj vlasti i Sovjetima.⁴⁸ Prometnica od vitalnog značaja za sovjetsku vojsku bio je autoput Salang koji je spajao sjever i jug zemlje. Tom cestom će se tijekom čitavog rata vršiti većina opskrbe sovjetskih trupa.⁴⁹ Vojni vrh organizirao je ulazak trupa u Afganistan iz tri pravca. Prvotna zadaća bila je uspostaviti zračni most i zauzeti ključne strateške pozicije u zemlji prije dolaska glavnine snaga. Taj su zadatak izvršile 103. („Vitebsk“) 104. i 105. zračnodesantna divizija. Drugi pravac išao je preko rijeke Amu-Darje kod Termeza, pravcem Termez – Kunduz – Kabul i dalje prema Gazniju. Treći smjer krenuo je iz Turkmenske SSR pravcem Kuška – Herat –

⁴⁵ Isto, 100-108.

⁴⁶ Isto, 237.

⁴⁷ Isto, 108-111.

⁴⁸ JURKOVIĆ, *Sovjetska invazija na Afganistan*, Vojna povijest – Magazin za vojnu povijest, broj 83, 26.

⁴⁹ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 205.

Šindand – Kandahar i dalje prema Gazniju.⁵⁰ Do proljeća 1980. sovjetske snage brojale su oko 80.000 vojnika, 600 tenkova, 150 borbenih vozila pješništva, 300 oklopnih borbenih vozila, 900 topničkih oruđa i 500 zrakoplova i helikoptera.⁵¹ Unatoč impresivnim brojkama sovjetska vojska bila je sasvim nepripremljena za način ratovanja kakav se vodio u Afganistanu. Njihove snage bile su obučavane za konvencionalni tip rata u Europi, protiv snaga sličnih sovjetskim. Afganistanski pobunjenici primjenjivali su gerilsku taktiku i oslanjali se na svoju brzu pokretljivost i odlično poznavanje terena.⁵² U Moskvi su zamislili da operacija pacifikacije Afganistana potraje otprilike godinu dana. Nije bilo zamišljeno niti da sovjetske trupe budu angažirane u velikim ofenzivnim operacijama. Svi ovi planovi ubrzo su se izjalovili i većini vojnika postalo je jasno da ih u Afganistanu čeka dugi i žestoki rat protiv odlučnog i fanatičnog neprijatelja.⁵³

6.1. Taktika sovjetske vojske u ratu protiv mudžahedina

Sovjetska 40. armija pod zapovjedništvom maršala Sergeja Sokolova odmah po ulasku u Afganistan suočila se s taktikom gerilskog ratovanja mudžahedina. Zapovjedništvu je uskoro postalo jasno da se vojna taktika mora prilagoditi asimetričnom ratovanju, potpuno različitom od svega za što su sovjetski zapovjednici prethodno bili obučavani.⁵⁴ Povijesni je kuriozitet da se sovjetsko zapovjedništvo u prilagodbi taktike poslužilo iskustvima svog zakletog neprijatelja, Sjedinjenih Država. Prilike kakve su Sovjete dočekale u Afganistanu neodoljivo su podsjećale na američko iskustvo iz Vijetnama. Težak teren, iznimno pokretan neprijatelj opskrbljivan iz susjednih zemalja i nemogućnost iskorištavanja superiornosti u pogledu vatrene moći; sve su to bile odlike ratova koje su vodile supersile u Vijetnamu odnosno Afganistanu.⁵⁵

Prva faza rata obuhvaća razdoblje od sovjetske intervencije u prosincu 1979. do veljače 1980. godine. Inicijalno sovjetska vojska smjela je otvarati vatru isključivo ako bi bila napadnuta, a zadatak joj je također bio oslobađati sovjetsko osoblje u slučaju otmica od strane pobunjenika. Budući je nasilje u zemlji eruptiralo od dolaska sovjetskih trupa, stanovnici Kabula u veljači 1980. godine izlaze na ulice i započinju velike demonstracije. Napadnute su vladine zgrade i sovjetsko veleposlanstvo, a posljedično dolazi i do brojnih pljačkanja i uništavanja imovine. Afganistanska

⁵⁰ KALINIĆ, *Sekularni korijeni modernog islamizma*, 169-170.

⁵¹ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 122.

⁵² FEIFER, *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, 103.

⁵³ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 123.

⁵⁴ GRESS, GRAU (ur.), *The Soviet-Afghan War: How a Superpower Fought and Lost*, 45.

⁵⁵ YOUSAF, ADKIN, *Afghanistan the Bear Trap: The Defeat of a Superpower*, 66-67.

vojska ponovno se pokazala nemoćnom u suzbijanju građanske neposlušnosti, pa sovjetske trupe blokiraju grad i smiruju nemire. Nakon ovih događaja sovjetsko rukovodstvo odlučuje upotrijebiti vojsku u direktnom konfrontiranju s pobunjeničkim snagama. Već u ožujku kombinirane sovjetsko-afganistanske snage ulaze u provinciju Kunar na granici s Pakistanom i napadaju mudžahedine. Kako bi spriječili napade pobunjenika na vojne konvoje Sovjeti organiziraju sistem stražarskih utvrđenja diljem Afganistana nazvane *zastavas*. Stražarnice su bile smještene na strateške pozicije uz vitalne prometnice, velike gradove, zračne luke, hidrocentrale i ostale lokacije koje su mogle postati meta mudžahedinskih napada. S obzirom na rapidno pogoršavanje sigurnosne situacije sovjetska vojska planirala je sve opsežnije ofenzivne operacije protiv pobunjenika.⁵⁶

Prioritetni zadatak sovjetske vojske bio je pronaći i uništiti mudžahedinske snage. Nakon što bi mudžahedini izveli napad na sovjetske ili vladine snage u nekom području, Sovjeti bi taj prostor sasvim blokirali. Nakon toga bi najčešće specijalne postrojbe sovjetske vojske (Spetsnaz) ulazile u to područje i počinjale operaciju čišćenja terena. Pri izvođenju takve kompleksne operacije od esencijalne važnosti bila je koordiniranost snaga koje su prostor blokirale i onih koje su u njega prodirale, kao i besprijekorna topnička i zračna podrška.⁵⁷ Ogledni primjer ovakvog postupanja sovjetskih snaga bila je operacija u ljeto 1980. godine u okolici Kabula. Sedma motorizirana satnija i treći planinski bataljun dobili su naređenje zatvoriti područje oko planine Čarikar i pretražiti svako selo u tom području ne bi li pronašli pobunjenička uporišta. Nakon što su sovjetske snage izvršile zadaću pretraživanja sela i spremale se povući s okolnih brda uslijedio je napad mudžahedina. Zahvaljujući prisebnosti trupa i kvalitetnom djelovanju po neprijatelju iz zraka, sovjetske snage su se uspješno izvukle iz zasjede i uništile su gerilske jedinice. Ipak ova akcija zorno predočava nedovoljnu pripremljenost sovjetske vojske za ovakav tip operacije. Osim što nije izvršeno temeljito izviđanje terena, sovjetske snage nisu zauzele povišene kote sa kojih se kontrolira cjelokupno područje. Iako će u budućim operacijama Sovjeti ispravljati ovakve početničke greške, slične situacije ponovit će se još nebrojno puta tijekom sukoba i uzrokovat će brojne žrtve na sovjetskoj strani.⁵⁸

⁵⁶ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 140.

⁵⁷ GRAU, *The Bear Went Over the Mountain: Soviet Combat Tactics in Afghanistan*, 1.

⁵⁸ Isto, 6-7.

U prvoj fazi sukoba od kraja 1979. do proljeća 1980. poginulo je 245 sovjetskih vojnika.⁵⁹ Od ožujka 1980. počinje druga faza rata koja će potrajati sve do proljeća 1985. godine. U ovom periodu sovjetske snage poduzimaju velike ofenzivne operacije na pobunjenička područja.⁶⁰ U travnju 1980. godine izvedena je prva velika operacija u dolini Pandžšir. Ovo područje sjeverno od Kabula bilo je od iznimnog strateškog značaja budući je bilo na putu od glavnog grada do SSSR-a. Najslavniji borac protiv sovjetske okupacije i jedan od najvećih gerilskih vojskovođa u povijesti, Ahmad-šah Masud djelovao je upravo na ovom području i zadavao katastrofalne gubitke sovjetskim snagama.⁶¹

6.2. Afganistanski pokret otpora - mudžahedini

Sovjetska vojska i afganistanske sigurnosne snage za neprijatelje su imali fanatične islamističke borce poznate pod zajedničkim nazivom mudžahedini. Mudžahedini nisu bili jedinstvena oružana sila sa središnjim zapovjedništvom i zajedničkom političkom i ideološkom platformom. Sastojali su se od brojnih često međusobno zavađenih organizacija koje su se osim protiv SSSR-a i komunističkog režima u Kabulu borili i za prevlast u Afganistanu.⁶² Naziv mudžahedini označava „Božje ratnike“ koji slavljenje Alaha i učenje proroka Muhameda stavljaju ispred svega ostalog. Džihad ili „sveti rat“ obaveza je svakog muslimana, a boljeg povod za takav vjerski rat od invazije ateističkog Sovjetskog Saveza na Afganistan nije moglo biti.⁶³

Afganistanski mudžahedini profilirali su se kao relevantna protuteža sekularnim režimima u Kabulu još u vrijeme predsjednikovanja Dauda Khana. U njegovo vrijeme takvi pokreti još nisu dosegli puni zamah, pa se Daud primjenjujući oštru represiju s njima lako obračunavao.⁶⁴ Dolaskom komunista na vlast militantni islamisti dobili su novi poticaj za još žestće suprotstavljanje vlastima u Kabulu. Pogranična područja Pakistana uz granicu s Afganistanom postaju logistički centri mudžahedina i polazišna točka za napade na vladine snage u zemlji. U početnoj fazi sovjetsko-afganistanskog rata mudžahedinske skupine bile su organizacijski razjedinjene i već se tada nazirala njihova međusobna podjela na islamske fundamentaliste i umjerene tradicionaliste. Najznačajnije fundamentalističke organizacije bile su: Gulbudinova

⁵⁹ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 140.

⁶⁰ Isto, 141-142.

⁶¹ FEIFER, *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, 100-102.

⁶² GRESS, GRAU (ur.), *The Soviet-Afghan War: How a Superpower Fought and Lost*, 53.

⁶³ YOUSAF, ADKIN, *Afghanistan the Bear Trap: The Defeat of a Superpower*, 31-32.

⁶⁴ FEIFER, *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, 22.

Islamska stranka (*Hezb-e-Islami-Gulbuddin*), Halisova Islamska stranka (*Hezb-e-Islami- Khalis*), Islamska unija za oslobođenje Afganistana (*Ittihad-i Islami Baraye Azadi Afghanistan*) i Islamsko društvo (*Jamiat-i-islami*). Dok su tradicionalne stranke bile: Afganistanski nacionalni islamski front (*Mahazi-e-Melli-Islamiye-Afghanistan*), Nacionalni oslobodilački front (*Jahar-i Nejar-i Melli*) i Islamski revolucionarni pokret (*Harakat-i Enqelab-i Islami*).⁶⁵ Od početka otvorene pobune protiv vlade u Kabulu bilo je pokušaja ujedinjavanja opozicijskih grupa, ali takva nastojanja uglavnom su završavala neuspjehom ili tek kratkotrajnim savezima koji bi se brzo raspadali. Tri dominantne grupe koje su okupile najveći broj pristaša na početku rata bile su Islamska stranka Gulbudina Hekmatjara, Islamsko društvo Burhanudina Rabanija i Afganistanski nacionalni islamski front Sajeda Ahmada Gailanija. Hekmatjar je do sredine 1980-ih izgubio podršku mnogih boraca, poglavito zbog optužbi kako je više zainteresiran ratovati protiv rivalskih organizacija nego protiv sovjetskih i vladinih snaga. Potpora Gailanijevoj stranci također je znatno opala, a kao novi vođa umjerenih mudžahedina nametnuo se Nabi Mohamadi i njegova organizacija Islamski revolucionarni pokret.⁶⁶

Ideološke razlike između afganistanskih fundamentalista i umjerenih mudžahedina pokazale su se kao nepremostive prepreke u formiranju jedinstvenog pokreta otpora, pa je u ljeto 1981. godine uslijedilo sastavljanje dviju koalicija. Budući su obje imale isto ime (Islamsko jedinstvo afganistanskih mudžahedina) razlikovalo ih se jednostavno prema njihovima ideološkim preferencijama na umjerene i fundamentaliste. Umjereni koalicija zastupala je demokratsko političko uređenje poslijeratnog Afganistana, povezivanje sa Zapadom i vodeću ulogu bivšeg kralja Zahir Šaha u pokretu otpora. Sačinjavali su je Afganistanski nacionalni islamski front (Gailani), Islamski revolucionarni pokret (Nabi Mohamedi) i Nacionalni oslobodilački front (Sibghatullah Al-Modžadedi). Zbog svojih stavova ova koalicija imala je veliku podršku Zapada ali bilo je primjetno da joj je unatoč velikom broju grupa koje je okupljala, nedostajala bolja organizacija na terenu. Fundamentalisti su bili za uspostavljanje teokratske države nalik postrevolucionarnom Iranu, protivili su se bilo kakvoj ulozi kraljevske obitelji u pokretu otpora i pojedine organizacije imale su izražen antizapadni sentiment (prvenstveno Hekmatjarova Islamska stranka). Koaliciju je u početku sačinjavalo šest, a od početka 1982. godine sedam organizacija. Tijekom rata kao vodeća organizacija nametnulo se Rabanijevo Islamsko društvo, sačinjeno

⁶⁵ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 344.

⁶⁶ AMSTUTZ, *The First Five Years of Soviet Occupation*, 92-93.

uglavnom od Tadžika dominiralo je sjevernim dijelom zemlje, a uključivalo je neke od najefikasnijih afganistanskih vođa pokreta otpora (Ahmad-šah Masud, Zabiulah i Ismail Khan). Iako su zastupali uređenje Afganistana temeljeno na islamskim principima nisu bili skloni pretjeranom fanatizmu kakav je odlikovao neke druge fundamentalističke grupe. Islamska stranka Gulbudina Hekamtjara bila je najradikalnija od svih organizacija i često je ulazila u sukobe s ostalim skupinama, a na početku rata imala je najveću financijsku potporu Pakistana i arapskih zemalja. Islamska stranka Junisa Halisa odvojila se od Gulbudinove organizacije i djelovala je u provinciji Nangarhar i oko Kabula. Islamska unija za oslobođenje Afganistana bila je predvođena Abd-i-Rab Rasul Sajaфом koji je ujedno bio od 1983. vođa čitave fundamentalističke koalicije. Ova skupina zastupala je izrazite antizapadne stavove i dijelila je ideološke pretpostavke poslijeratnog uređenja Afganistana s Gulbudinovom strankom. Islamski revolucionarni pokret Nasralaha Mansura, Islamski revolucionarni pokret Rafiulaha al-Musina i Islamski front/Nacionalno-oslobodilački front Mohamada Mira bile su organizacije koje su se odmetnule od umjerenih stranka i uživale su vrlo malu podršku u Afganistanu. Fundamentalistička koalicija imala je veću financijsku i logističku pomoć Pakistana nego koalicija umjerenih stranaka, no odlikovali su je česti međusobni oružani sukobi prvenstveno između Gulbudinovih i Rabanijevih pristaša.⁶⁷

Američki, pakistanski i arapski diplomati i obavještajci nastavili su raditi pritisak na mudžahedinske vođe s ciljem ujedinjena fundamentalističke i umjerene frakcije u jedinstveni pokret otpora. Osim vojnog značaja odnosno efikasnijeg vođenja rata protiv Sovjeta i režima u Kabulu, političkim jedinstvom mudžahedini bi se čvršće pozicionirali na međunarodnom planu prvenstvenu u nastupanju pred Ujedinjenim narodima i inim međunarodnim organizacijama. Godine 1985. dvije frakcije ujedinile su se u savez Islamsko jedinstvo afganistanskih mudžahedina, kolokvijalno poznato kao „Pešavarska sedmorka“. U savez nisu uključene tri organizacije koje su se odmetnule od umjerenih stranka i koje su imale iznimno malu podršku među narodom. Unatoč formalnom jedinstvu međusobni sukobi između organizacija su nastavljeni nesmiljenom žestinom.⁶⁸ U Iranu je kao protuteža sunitskom povezivanju mudžahedinskih organizacija 1988. godine formiran savez šijitskih pobunjeničkih frakcija, Islamsko koalicijsko vijeće u Afganistanu ili „Teheranska osmorka“. Ovaj savez će se 1989.

⁶⁷ Isto, 97-101.

⁶⁸ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 344.

godine transformirati u Stranku islamskog jedinstva.⁶⁹ Iransko vodstvo je procijenilo kako je sovjetska invazija idealan povod da Iran proširi svoj utjecaj u Afganistanu, no problemi su nastali zbog nejedinstva šijitskih muslimana, pa je Teheran bio prisiljen uspostaviti čvršću kontrolu i prisustvo u šijitskim organizacijama i područjima Afganistana.⁷⁰

Budući se rat odvijao u razdoblju Hladnog rata zadobio je vitalnu geopolitičku važnost. Sjedinjene Države željele su što je moguće dulje zadržati Sovjete u Afganistanu kako bi financijski iscrpili te politički i vojno uzdrnali svoje najveće neprijatelje. Kako bi od Afganistana stvorili „sovjetski Vijetnam“ CIA je od početka sudjelovala u financiranju mudžahedina. Ipak, radi sprječavanja direktnog povezivanja Washingtona s pobunjenicima, Amerikanci su operativno vođenje operacije opskrbljivanja mudžahedina prepustili pakistanskoj obavještajnoj službi ISI (*Inter-Services Intelligence*). Pakistanci su tu pogodnost iskoristili kako bi oružje i financijska sredstva usmjeravali onim ljudima i skupinama koje su favorizirali, odnosno koje su željeli vidjeti na vlasti u Kabulu jednom kad se Sovjeti povuku i kad se komunistički režim uruši. Skupine koje su Pakistanci favorizirali bile su upravo one najradikalnije poput Islamske stranke Gulbudina Hekmatjara, dok je umjereni Ahmad-šah Masud bio uvelike zanemarivan pri raspodjeli američke pomoći.⁷¹ Osim Sjedinjenih Država pobunjenicima su vojnu i financijsku pomoć pružali NR Kina, Saudijska Arabija, Egipat, Velika Britanija, Francuska, a šijitima, naravno, Iran.⁷²

Nakon uvodnih okršaja sa sovjetskom vojskom krajem 1979. i početkom 1980. godine, mudžahedini su uvidjeli da od direktnih okršaja s mnogo bolje opremljenim protivnikom nemaju puno koristi. Zato počinju organizirati male borbene skupine od svega nekoliko desetaka ljudi koje Sovjete napadaju iz zasjede, često noću. Pri organizaciji napada iskorištavali su dobro poznavanje terena i lokalno stanovništvo kako bi pravovremeno bili obaviješteni o sovjetskim kretanjima i pripremili zajedu na najpogodnijoj lokaciji. Osim zasjeda koristili su i ostale uglavnom nekonvencionalne metode ratovanja, poput izvođenja terorističkih napada u većim gradovima i sabotaze vojnih i industrijskih postrojenja. Ekstenzivno postavljanje mina je također bila jedna od odlika mudžahedinskog načina vođenja rata.⁷³

⁶⁹ RUTTIG, *Islamists, Leftists – and a Void in the Center: Afghanistan's Political Parties and where they come from (1902-2006)*, 11.

⁷⁰ AMSTUTZ, *The First Five Years of Soviet Occupation*, 109-110.

⁷¹ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan*, 201.

⁷² KALINIĆ, *Sekularni korijeni modernog islamizma*, 175.

⁷³ GRESS, GRAU (ur.), *The Soviet-Afghan War: How a Superpower Fought and Lost*, 57-58.

Osim sovjetske vojske mudžahedinima je najveća prijetnja bila afganistanska tajna služba KhAD, ustrojena po uzoru na KGB. KhAD-ovi agenti vrlo su se često uspješno infiltrirali u pobunjeničke redove, jednako kao mudžahedini u redove afganistanskih sigurnosnih snaga.⁷⁴

⁷⁴ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 139.

7. Međunarodne reakcije na sovjetsku intervenciju u Afganistanu

Svijet je od završetka Drugog svjetskog rata bio obilježen blokovskom podjelom na kapitalistički Zapad i socijalistički Istok. U takvoj konstelaciji snaga treba promatrati i međunarodni odjek na sovjetsku invaziju Afganistana. Predsjednik Sjedinjenih Država James E. Carter suočen sa sovjetskim napadom na Afganistan pobojavao se za američke interese u Perzijskom zaljevu i na Indijskom oceanu. Stoga je definirao tzv. Carterovu doktrinu prema kojoj je SAD imao pravo zaštititi svoje vitalne interese u području Perzijskog zaljeva čak i uz uporabu oružane sile. Pod vitalne interese mislilo se dakako na naftu i zemni plin.⁷⁵ Sukladno povećanju sovjetske prijetnje na globalnoj razini, SAD je od saveznika iz NATO alijanse očekivao povećanje financijskih izdavanja za vojni proračun. Ključne američke saveznice u Europi nisu imale sasvim usklađeno mišljenje o sovjetskoj agresiji, no do ozbiljnih razmimoilaženja nije došlo. Velika Britanija dijelila je identičan stav sa Sjedinjenim Državama, Francuska je bila nešto opreznija u osudi Moskve zbog vlastitih vojnih angažmana u Africi, dok je SR Njemačka pozivala na suzdržanost i izbjegavanje dodatnog povećanja napetosti između blokova. Sasvim očekivano najburnije su reagirale muslimanske zemlje, od kojih se u osudi Sovjetskog Saveza posebno istaknula Saudijska Arabija koja će uskoro postati jedan od glavnih financijera afganistanskog pokreta otpora.⁷⁶ Podršku pobunjenicima pružio je i egipatski predsjednik Anvar el-Sadat koji je na taj način pokušao sa sebe skinuti stigmom izdajnika Arapa, zbog potpisivanja mirovnog ugovora s Izraelom početkom 1979. godine. Priliku za indirektnu konfrontaciju s Moskvom nije propustila niti NR Kina koja je obilato pomagala mudžahedine oružjem i vršila obuke boraca na svom teritoriju.⁷⁷ Sovjetsku agresiju osudilo je 34 članica Organizacije islamske konferencije i Generalna skupština Ujedinjenih naroda. Zapadni blok predvođen Sjedinjenim Državama Moskvi je nametnuo ekonomske sankcije 1979. godine, što je dodatno produbljivalo gospodarsku krizu u SSSR-u.⁷⁸ Hladnoratovski sukob osjetio se i na sportskim borilištima izostankom olimpijskih reprezentacija SAD-a, Kanade, Kine, Japana i SR Njemačke s Olimpijskih igara 1980. godine održanih u Moskvi.⁷⁹

⁷⁵ MONKS, *The Soviet Intervention in Afghanistan*, 84.

⁷⁶ JAKOVINA, *Treća strana Hladnog rata*, 300-303.

⁷⁷ BOROVIK, *The Hidden War*, 11.

⁷⁸ KALINIĆ, *Sekularni korijeni modernog islamizma*, 173.

⁷⁹ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979-89*, 113.

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija u razdoblju Hladnog rata balansirala je između Istoka i Zapada te bila jedna od predvodnica Pokreta nesvrstanih zemalja. Sovjetska invazija Afganistana koincidirala je s bolešću i smrću jugoslavenskog predsjednika Josipa Broza Tita, koji je početkom 1980. primljen u bolnicu u Ljubljani i umro 4. svibnja iste godine. Odlazak vrlo cijenjenog državnika u vremenu latentne konfrontacije Velikih sila, zabrinuo je mnoge političare u zapadnom bloku zbog straha od eventualnog sovjetskog pokušaja invazije na Jugoslaviju. Unatoč raznim senzacionalističkim vijestima u medijima na Zapadu i poslovičnog izražavanja zabrinutosti zapadnih diplomata, stvarne opasnosti po Jugoslaviju nije bilo.⁸⁰

Pokret nesvrstanih zemalja načelno nije bio priklonjen niti jednom od suprotstavljenih blokova u Hladnom ratu. Međutim realnost je bila takva da su postojale mnoge razlike u stavovima među državama članicama. U slučaju Afganistana 1979. godine upravo takve podijele ponovno su došle do izražaja. Jugoslavija je zastupala mišljenje kako treba jasno i nedvosmisleno osuditi sovjetsku agresiju i inzistirati na pravu svake zemlje na puni suverenitet. Bila je to uostalom izvorna politika Pokreta koju je između ostalih formulirao upravo jugoslavenski vođa Tito početkom 1960-ih godina. Suprotna gledišta zastupale su one članice koje su bile nesvrstane samo deklarativno, dok su u stvarnosti bile blisko povezane s Moskvom (Kuba, Angola, Mozambik, Etiopija, Vijetnam, Laos, Južni Jemen, Grenada, Sejšeli). Te su države inzistirale na „prirodnom savezništvu“ Sovjetskog Saveza i nerazvijenih, perifernih zemalja na geopolitičkom spektru. Još jedna otegotna okolnost za jugoslavenski stav bila je složena pozicija Indije, objektivno najmoćnije zemlje u Pokretu i bliske saveznice Beograda. Zbog regionalnog rivalstva s Pakistanom i Kinom, Indiji je bio potreban strateški saveznik u vidu SSSR-a, pa New Delhi nije niti pomišljao napadati Moskvu na diplomatskom polju. Afganistanski scenariji bio je zabrinjavajući presedan u svjetskoj politici budući se radilo o zemlji koja je bila dio Pokreta nesvrstanih, iako od dolaska NDPA na vlast samo nominalno. Pokret je naposljetku kao i u većini sličnih situacija zauzeo mlak i načelan stav kojim je branio suverenost svake države, ali bez spominjanja, a kamoli osude Sovjetskog Saveza.⁸¹

⁸⁰ JAKOVINA, *Sovjetska intervencija u Afganistanu 1979. i Titova smrt*, Historijski zbornik, broj 60, 7-10.

⁸¹ JAKOVINA, *Treća strana Hladnog rata*, 287-297.

8. Operacija Ciklon

Vojni angažman Sovjetskog Saveza u Afganistanu označio je kraj politike detanta između dviju supersila. Detant je predstavljao međusobnu politiku „mirne koegzistencije“ između dva suprotstavljena bloka, a svoj vrhunac doživio je početkom 1970-ih godina za vrijeme administracije predsjednika Nixona u SAD-u i vodstva Brežnjeva u SSSR-u.⁸² Unatoč nominalnoj politici izbjegavanja napetosti i međusobnih sukoba, bilo direktnih bilo indirektnih, obje supersile nastavile su širiti svoj utjecaj svijetom. Posebno uspješan u proširivanju svoje sfere utjecaja bio je Sovjetski Savez krajem 1960-ih i početkom 1970-ih godina. Bilo je to razdoblje dekolonizacije većine afričkih i azijskih zemalja. Bivše kolonije desetljećima, poneke čak i stoljećima izrabljivane od kolonijalnih sila, vidjele su u komunizmu mnogo prihvatljiviju političku ideologiju i društvenu konstrukciju nego u kapitalizmu koji je dominirao bivšim kolonijalnim silama. SSSR je takvu pogodnost obilato koristio, pa je uz pomoć svojih saveznika (prvenstveno Kuba i DR Njemačka) slao civilne i vojne instruktore diljem Afrike i Azije, uz naravno neizbježnu financijsku potporu.⁸³

Nakon ostavke Nixona 1974. godine novi američki predsjednik Ford nastavio je održavati dobre odnose, pa i osobne susrete sa sovjetskim vođom Brežnjevom. Ulaskom administracije demokrata Jimmya Cartera u Bijelu kuću 1977. godine inicijalno nije postojala nikakva ambicija da se politika detanta na bilo koji način narušava. No sve agresivnije sovjetsko postupanje drastično je mijenjalo strpljenje SAD-a i kao predvodnik vođenja agresivnije i nepopustljivije politike prema Moskvi, nametnuo se savjetnik za nacionalnu sigurnost Zbigniew Brzezinski. Carterova administracija počela je s relativno malim financijskim izdacima za mudžahedinski pokret otpora, ipak već je u tim ranim počecima ustanovljen obrazac pružanja američke pomoći.

Dok su Sjedinjene Države osiguravale financijska i materijalna sredstva operativnu ulogu imala je pakistanska obavještajna služba ISI.⁸⁴ ISI ili Međugranska obavještajna služba najmoćnija je od tri takve službe u pakistanskom sigurnosnom sustavu. ISI je nastao s ciljem pribavljanja informacija o susjednim ali i sasvim udaljenim zemljama, kako bi se Pakistan što je moguće bolje pozicionirao na geopolitičkom spektru u neprijateljskom okruženju. Osim toga dužnost im je bila

⁸² BILLARD JR., *Operation Cyclone: How the United States Defeated the Soviet Union*, Undergraduate Research Journal, vol. 3.2., 25-26.

⁸³ KENEZ, *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, 236.

⁸⁴ BILLARD JR., *Operation Cyclone: How the United States Defeated the Soviet Union*, Undergraduate Research Journal, vol. 3.2., 26-30.

školovanje špijuna i zaštita vojnog vrha, budući je vojska najvažniji stup opstojnosti pakistanske države.⁸⁵

Povratkom republikanske administracije u Bijelu kuću pod karizmatičnim novim predsjednikom Ronaldom Reaganom 1981. godine, politika SAD-a prema SSSR-u dobiva još radikalniji kurs. Reagan inače gorljivi antikomunist, osjetio je povijesnu priliku potpunog iscrpljivanja SSSR-a intenziviranjem utrke u naoružanju i povećanjem pomoći afganistanskom pokretu otpora. Sovjetsko vodstvo početkom 1980-ih još uvijek predvođeno ostarjelim dogmaticima, nije ni pomišljalo na pokazivanje slabosti i spremno je „zagrizlo udicu“ koju je pripremio Reagan.⁸⁶ „Reaganova doktrina“ bila je spriječiti širenje sovjetskog utjecaja u bilo kojem području svijeta, iskoristiti slabosti sovjetskog sustava (prvenstveno nazadni ekonomski ustroj) i izvršiti maksimalan pritisak na sovjetsku vojsku u Afganistanu. Pritisak je podrazumijevao povećanje budžeta za tajnu operaciju koju je vodila CIA, kako bi mudžahedini imali na raspolaganju što sofisticiranije oružje kojim su mogli nanositi katastrofalne gubitke sovjetskim trupama. Paralelno s povećanjem američke pomoći i Saudijska Arabija, naftom bogata zemlja Arapskog poluotoka, počela se sve aktivnije uključivati u podršku mudžahedinima, te je ISI sada dobio više nego izdašna financijska sredstva za opremanje pobunjeničkih frakcija.

Najvažniji svjetski energent nafta u gotovo svakom suvremenom ratu igra krucijalnu ulogu, pa razlike nije bilo ni u sovjetsko-afganistanskom ratu. SSSR je 1980-ih ulazio u vlastitu naftnu krizu budući je sve teže opskrbljivao Europu i zadovoljavao svoje potrebe. Širenjem utjecaja u jugozapadnoj Aziji nadali su se sovjetski vođe dobavljanju novih izvora nafte. No dogodilo se dijametralno suprotno i rat je samo dokraja iscrpio sovjetske naftne resurse. Savezništvo SAD-a i Saudijske Arabije pokazalo se kao fatalan udarac za sovjetsko gospodarstvo, budući su Saudijci sa svojim golemim resursima kontrolirali cijenu nafte na svjetskom tržištu. Godine 1985. Saudijska Arabija drastično je povećala proizvodnju nafte, time srušivši njenu cijenu za otprilike četiri puta. Sovjetskom Savezu to je uzrokovalo godišnje gubitke od oko dvadeset milijardi američkih dolara, što već ionako odavno načeto sovjetsko gospodarstvo nije moglo izdržati.⁸⁷ Sjedinjenim Državama koje su strahovale od možebitnog sovjetskog prodora prema Indijskom oceanu preko Pakistana,

⁸⁵ RUNION, *The History of Afghanistan*, 105-106.

⁸⁶ KENEZ, *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, 253.

⁸⁷ BILLARD JR., *Operation Cyclone: How the United States Defeated the Soviet Union*, Undergraduate Research Journal, vol. 3.2., 31-32.

postajalo je sve jasnije da Sovjeti nemaju niti ekonomskih resursa ali niti političke volje za proširivanje vojne avanture van Afganistana.⁸⁸

Iako su mišljenja vojnih analitičara o važnosti Stinger PVO raketnog sistema podvojena, godina 1986. svakako je označila prekretnicu na vojnom planu između sovjetske vojske i mudžahedina. Te godine Sjedinjene Države su počele opskrbljivati afganistanske borce sa Stinger PVO prijenosnim raketnim sistemom zemlja-zrak. Prije toga sovjetske su snage imale apsolutnu zračnu nadmoć nad mudžahedinima i tu su prednost obilato koristili. Stingeri su bili idealni za mudžahedinski način ratovanja, budući je oružje bilo lako prenosivo i relativno jednostavno za rukovanje, što ga je činilo pogodnim za brdoviti afganistanski teren. Sovjetske snage u ratu su masovno upotrebljavale Mil Mi-24 helikoptere sa kojima su bez prave protuzračne obrane, lako uništavale mudžahedinske jedinice, brojna afganistanska sela i naselja. Stingeri su bili nešto na što sovjetska vojska nije bila ni u snu pripremljena i njihovi gubici u zraku su se počeli rapidno povećavati. Budući su od samog početka rata imali problema s kopnenim operacijama, zbog nemogućnosti prilagodbe na afganistanski teren i gerilski način ratovanja, gubitak apsolutne zračne nadmoći za sovjetsku je vojsku značilo postepenu potpunu katastrofu. Osim toga, došlo je i do promjene u načinu opskrbljivanja afganistanskih boraca, budući su sada Pakistanci odnosno ISI, izgubili ekskluzivnu ulogu u opremanju mudžahedina, a Amerikanci su sve više neposredno počeli surađivati s pokretom otpora. Uvođenje novog sofisticiranog oružja djelovalo je pogubno kako na sovjetske vojnike na terenu, tako i na vojni vrh, budući je defetizam bio u konstantnom porastu i sukladno tome vjera u konačnu pobjedu sve manja. Za sovjetsku vojsku koja je do tada bila naviknuta isključivo na velebne pobjede (kao u Drugom svjetskom ratu) ili na efikasno i brzo izvođenje operacija (kao u Mađarskoj 1956. i Čehoslovačkoj 1968.), ovo je bila sasvim nova i izrazito demoralizirajuća situacija.⁸⁹

Oružje dodjeljivano mudžahedinima nije bilo isključivo zapadne proizvodnje. NR Kina koja je u to vrijeme bila u izrazito lošim odnosima sa SSSR-om također je bila i više nego voljna opskrbljivati mudžahedine. Osim toga, uz brojne strateško-taktičke slabosti sovjetske vojske do izražaja je došla još jedna, korupcija. Sovjetski časnici i vojnici u nebrojnom su navratu bili voljni prodavati vlastito oružje posrednicima ili direktno svojim neprijateljima. Dokaz sve slabije

⁸⁸ COLL, *Ghost Wars*, 70.

⁸⁹ BILLARD JR., *Operation Cyclone: How the United States Defeated the Soviet Union*, Undergraduate Research Journal, vol. 3.2., 33-34.

kontrole Moskve nad svojim istočnoeuropskim satelitima, bila je trgovina oružjem čehoslovačke vlade koja je poradi financijskih beneficija ustupila oružje uglavnom sovjetske proizvodnje suprotstavljenom zapadnom bloku, odnosno posredno mudžahedinima.⁹⁰

Američko uključivanje u sovjetski košmar u Afganistanu pokazalo se ključnim iz nekoliko razloga. Sjedinjene Države našle su se u situaciji da se revanširaju Sovjetskom Savezu zbog njegovog pomaganja Sjevernom Vijetnamu tijekom Vijetnamskog rata. Iako se mogu povući brojne paralele između ta dva sukoba, oni nisu imali ni približno isti produkt. SAD je unatoč bolnom i neočekivanom porazu, preživio Vijetnamski rat i u iduća dva desetljeća nametnuo se kao neprikosnovena supersila u svijetu. Sovjetski Savez s druge strane bio je sasvim potrošen kroz desetljeća stagnacije ili dekadencije na svim poljima i jednostavno nije mogao premostiti još jednu krizu kao što je bila afganistanska katastrofa. Američki geopolitički stratezi ispravno su procijenili kako je Afganistan prilika da se Sovjetskom Savezu zada posljednji i odlučujući udarac. Važno je za napomenuti kako je Sovjetski Savez uistinu godinama propadao i Afganistan je bio samo jedan u nizu dokaza kako sovjetska politička i vojna doktrina više nisu kompatibilne sa suvremenim svijetom.⁹¹

⁹⁰ Isto, 35.

⁹¹ Isto, 36-39.

9. Druga faza rata – Afganistan postaje sovjetska „noćna mora“

Sovjetska invazija Afganistana imala je jedan naizgled vrlo jednostavan cilj, stabilizaciju zemlje odnosno vladajuće stranke NDPA. Prvenstveno zbog loše pripremljenosti Sovjeti nisu bili ni približno svjesni kompleksnosti države kao što je Afganistan. Prvotni cilj vrlo se brzo pokazao ne samo lakomislen, već i neizvediv. Sovjetska vojska od samog je početka trpjela iznenađujuće velike gubitke, a podrška vladi u Kabulu, ako je ikada i postojala, sada se svela na samo maleni broj ljudi neposredno povezanih s režimom. Većina stanovnika Afganistana koja prethodno nije imala militantne stavove, veoma se radikalizirala i bila spremna priključiti mudžahedinima. Sovjetski politički i vojni vrh stoga je trebao formulirati novu strategiju i taktiku za pacifikaciju Afganistana i omogućavanja uvjeta za samostalno obnašanje vlasti afganistanskih komunista.⁹² Po pitanju stabilizacije političkog vrha Afganistana, a nadali su se Sovjeti posredno i čitave zemlje, najvažnije je bilo odabrati razumnog vođu sa autoritetom i podrškom u stranci. Taraki i Amin dva prethodna komunistička vlastodršca pokazali su potpuno pomanjkanje shvaćanja afganistanske realnosti i takve političke diletante Sovjeti su pod svaku cijenu morali zadržati van vrha vlasti.⁹³

Izbor je pao na Babraka Karmala, vođu frakcije *Parcham* i bivšeg drugog čovjeka Afganistana. Karmal je uživao veliku podršku među parčamistima koji su u njemu vidjeli istinskog komunista i dokazanog revolucionara, koji je zbog svojih političkih stavova nekoliko puta bio zatvaran. Osim tih revolucionarnih kvaliteta, Babrak Karmal ostavljao je dojam uglađenog gospodina koji će Afganistanom upravljati mnogo revnije od svojih prethodnika. Sovjetima je isto tako od esencijalne važnosti bila njegova apsolutna naklonjenost SSSR-u. Nemali je broj puta u privatnim razgovorima izražavao svoju osobnu želju da Afganistan učini sovjetskom republikom. Postojao je jedan za afganistansko podneblje ogroman problem vezan uz Karmala, njegova etnička pripadnost. Otac mu je bio afganistanski general koji je skrivao svoje tadžičko podrijetlo, tako da se Karmal iako etnički Tadžik izjašnjavao kao Paštun (majka mu je bila Paštunka, no u afganistanskom patrijarhalnom društvu to je bilo manje važno) što su mnogi u Afganistanu smatrali oportunističkim i odbojnim. Ubrzo se pokazalo da Babrak Karmal nije u stanju, ni u realnoj poziciji da „osvoji srca“ stanovnika Afganistana. Njegovi javni nastupi bili su prožeti sovjetskim dogmatizmom i beskonačnim pričama o imperijalističkom Zapadu, tako da je uskoro postao sasvim nevažna figura koja nije donosila odluke o ičemu iole bitnom. Bio je pod

⁹² SAIKAL, *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, 198.

⁹³ Isto, 188.

konstantnom prismotrom sovjetskog osoblja, pa su mu kontakti s vanjskim svijetom bili uvelike limitirani.⁹⁴ Babrak Karmal pokušao je proširiti bazu pristaša vlade u Kabulu oformivši Nacionalni demokratski front, pod vodstvom sekretara Politbiroa Saleha Mohamada Zearja. Front je trebao predstavljati jedinstvenu političku platformu svih progresivnih političkih i društvenih organizacija u zemlji, a u njega su bili pozvani i plemenski predstavnici. Ovaj populistički potez nije uspio pridobiti gotovo nijednog novog simpatizera komunističkog režima, a organizacija je izgledala snažno tek na papiru, dok su je u stvarnosti činile samo filijale NDPA (Demokratska omladinska organizacija Afganistana, Demokratska organizacija žena Afganistana, sindikati, udruženje pisaca itd.). Osnivački kongres održan je u srpnju 1981. godine i ostao je upamćen po tome što su u nedostatku plemenskih predstavnika, partijski službenici bili odjeveni u tradicionalnu afganistansku nošnju kako bi fingirali prisutnost plemenskih vođa. Nacionalni demokratski front ispao je potpuni fijasko Karmala i vladajuće stranke te je do sredine 1980-ih gotovo potpuno iščeznuo iz javnog prostora.⁹⁵

Nakon što uspostavljanje kontrole nad većim gradovima i važnijim prometnicama nije polučilo željene rezultate, sovjetski vojni vrh shvatio je kako je onemogućavanje upućivanja pomoći iz Pakistana i Kine ključno za pacifikaciju Afganistana. Borbe s mudžahedinima u ruralnim područjima bile su ogorčene, no čak i veći sovjetski uspjesi nisu donijeli trajniju stabilnost u tim perifernim dijelovima zemlje. Granica Afganistana i Pakistana poznata je kao „Durandova linija“, a ime duguje službeniku u Britanskoj Indiji Sir Mortimeru Durandu koji je odredio granicu između Afganistana i Britanske Indije 1893. godine. Granicom su Paštuni podijeljeni između dvije zemlje, no to nije spriječilo njihove česte migracije i dobru međusobnu suradnju.⁹⁶ Budući je teren na tom području iznimno zahtjevan, upotreba većih konvencionalnih vojnih trupa bila je izrazito komplicirana, a osim toga sovjetski vojnici slabo su se snalazili u planinskim klancima. Stoga je vojni vrh odlučio granicu učiniti što je moguće teže prohodnom za krijumčarenje oružja i druge materijalne pomoći za mudžahedine. U ranoj fazi sukoba sovjetske zračne snage nisu imale pravog takmaca na tlu, pa su helikopteri iskorištavani kako bi „zatrpali“ granicu između Afganistana i Pakistana minama. KGB i KhAD također su pojačali svoju obavještajnu aktivnost, kako bi što je moguće češće izravnim helikopterskim napadima bile

⁹⁴ KAKAR, *Afghanistan: The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979-1982*, 57-61.

⁹⁵ AMSTUTZ, *The First Five Years of Soviet Occupation*, 85-86.

⁹⁶ FEIFER, *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, 156.

uništene grupe koje su prenosile oružje. Iako su Sovjeti s vremenom počeli sve veću pažnju posvećivati civilima, oni bi i dalje često stradavali kao kolateralne žrtve.⁹⁷

Obavještajni rad sovjetskih službi kroz čitav rat bio je iznenađujuće slab i nedjelotvoran. Bio je to samo još jedan pokazatelj nedovoljne pripremljenosti sovjetskih sigurnosnih struktura za prilike u Afganistanu. Osim toga problem je predstavljala i međusobna konkurencija između KGB-a (civilna obavještajna služba) i GRU-a (vojna obavještajna služba), koji su surađivali nedovoljno ili nikako, pa se znalo događati da oboje regrutiraju istog agenta na terenu, bez da su toga bili svjesni. Isto tako vrlo su često regrutirani dvostruki agenti, koji su odavali informacije mudžahedinima ili ljudi koji u stvarnosti nisu imali prave spoznaje o pokretu otpora, već su poradi financijskih beneficija „odavali“ informacije sovjetskim službama. Agenti su vrlo često bili nesposobni za tako zahtjevan posao, pa su mnogi bili nepismeni, nisu znali čitati karte ili bi prijavljivali glasine kao činjenice.⁹⁸ Afganistanska služba KhAD bila je iznenađujuće efikasna, u usporedbi s drugim afganistanskim državnim službama i institucijama, te su mudžahedinima predstavljali konstantnu ugrozu. Većina KhAD-ovog kadra školovana je u SSSR-u, no ključnim se pokazalo njihovo poznavanje mentaliteta i tradicije afganistanskih naroda. Službenici KhAD-a bili su najfanatičniji borci komunističkog režima, budući su bili svjesni kako ukoliko vlada u Kabulu padne za njih neće biti milosti.⁹⁹

Druga faza rata koja je trajala od ožujka 1980. do travnja 1985. godine bila je obilježena najžešćim borbama i odnijela je najviše žrtava na sovjetskoj (9.175 poginulih vojnika), a sasvim sigurno i na afganistanskoj strani iako za te žrtve ne postoje precizno evidentirani podaci.¹⁰⁰ Ahmad šah-Masud u proljeće 1981. godine izveo je spektakularnu akciju napavši zračnu luku Bagram u blizini Kabula.¹⁰¹ Bagram je bio glavna tranzitna točka za Sovjete u Afganistanu i napad na tu lokaciju potvrdio je kako sovjetske snage nigdje nisu sigurne i kako nemaju kontrolu čak niti nad širom okolicom glavne zračne luke u zemlji.

Godine 1982. združene sovjetske i regularne afganistanske snage pokušale su zauzeti dolinu Pandžšir gdje se nalazilo oko 5000 boraca pokreta otpora pod zapovjedništvom Ahmada-

⁹⁷ Isto, 117-118.

⁹⁸ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan*, 135-136.

⁹⁹ Isto, 138-139.

¹⁰⁰ Isto, 141-142.

¹⁰¹ POLLOCK, *Ahmad Shah Masoud: A Case Study in Leading Modern Afghanistan* (diplomski rad), Marine Corps University, Command and Staff College, Quantico 2001., 8.

šaha Masuda. Sovjeti i regularna afganistanska vojska angažirali su između 12.000 i 15.000 vojnika, no unatoč brojčanoj i tehničkoj nadmoći nisu uspjeli zagospodariti strateški važnom dolinom. Združene snage imale su 3000 vojnika izbačenih iz stroja, a još njih 1000 tijekom operacije prešlo je na stranu mudžahedina. Do kraja 1984. godine sovjetske i vladine snage još će šest puta poduzimati ofenzivne operacije u dolini Pandžšir i svakoga puta te operacije završavati će neuspjehom. Masudova taktika koliko je bila jednostavna toliko je bila i učinkovita. Pred nadmoćnim neprijateljem uslijed ofenziva povlačio bi se sa svojim borcima u nepristupačne planinske predjele, pri tom nanijevši što je moguće veće gubitke drugoj strani. Kada bi se glavnina sovjetskih i vladinih trupa povukla i ostavila tek statične naoružane garnizone, Masudovi borci bi ih zauzimali i ponovno uspostavljali kontrolu nad dolinom.¹⁰² Masud je bio specifičan po tome što je na svom teritoriju puno pažnje posvećivao uspostavljanju funkcionalnog političkog i upravnog aparata, za što mu je kao inspiracija poslužio nekadašnji zapovjednik komunističke gerile i vođa NR Kine Mao Ce-tung. Razvio je i djelotvornu obavještajnu mrežu koja je sezala sve do Kabula. Njegovi ljudi u vladinim strukturama obavještavali su ga o sovjetskim i vladinim gubicima i općenitom stanju u jedinicama. Raspolaganje tim informacijama olakšavalo mu je smišljanje taktičkih operacija, budući je znajući kakav je borbeni moral u pojedinoj neprijateljskoj jedinici, mogao precizno odabrati napad na one koje su u tom trenutku bile najranjivije.¹⁰³

U planinskoj provinciji Hazaradžat koja je bila od malog strategijskog značaja za Sovjete od 1982. godine rasplamsao se građanski rat između šijitskih muslimana, uglavnom etničkih Hazara. Budući Sovjeti i vlada u Kabulu nisu pokazivali zanimanje za ovo područje, iranski utjecaj brzo se proširio regijom i radikalizirao brojne šijite koji su pod iranskim patronatom težili uspostavi teokratske vlasti. Nasuprot radikalima bili su tradicionalni šijitski religijski vođe (*mir*, *sayyid* i *sheikh*) koji su se uključili u brutalan međusobni sukob po principu svi protiv svih.¹⁰⁴

U 1983. godini sukobi su se rasplamsali i u urbanim centrima Afganistana, Heratu, Kandaharu i Mazar-e-Šarifu. Sabotaže, teroristički napadi i spektakularne vojne akcije pokreta otpora postali su afganistanska svakodnevnica.¹⁰⁵ Unatoč proklamiranom prijateljstvu između Sovjeta i naroda Afganistana, vojnici na terenu su na mnogobrojne gubitke i općenito tešku

¹⁰² BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan*, 185.

¹⁰³ POLLOCK, *Ahmad Shah Masoud: A Case Study in Leading Modern Afghanistan* (diplomski rad), Marine Corps University, Command and Staff College, Quantico 2001., 5-6.

¹⁰⁴ MALEY, *The Afghanistan Wars*, 90-91.

¹⁰⁵ AMSTUTZ, *The First Five Years of Soviet Occupation*, 132-133.

situaciju reagirali nasilno i osvetnički. Mnogi su građani nelegalno uhićivani, maltretirani i ubijani bez konkretnog povoda, a bezobzirno su uništavani gradovi i sela.¹⁰⁶ Sovjetski časnici nerijetko se nisu držali vojničke stege i međunarodnih konvencija o zaštiti civila, pa se tako među običnim vojnicima ustalila praksa sustavnog potkradanja civilnog stanovništva, gdje bi često razbojništva završavala ubojstvima. Bez straha od procesuiranja vojnici su se naglo bogatili i iz ratnog kaosa izvlačili maksimalnu financijsku korist.¹⁰⁷

Nakon pet godina iscrpljujućih borbi slomljen je mit o pobjedničkoj Crvenoj armiji, budući je postalo razvidno kako mudžahedinski otpor ne jenjava, već postaje sve djelotvorniji i ubojitiji po okupatorske i vladine snage.¹⁰⁸ Sovjetski vojni vrh uvidjevši brojne slabosti svojih kopnenih trupa, u ovom se razdoblju fokusirao na ekstenzivnu upotrebu zračnih snaga kako bi uz što je moguće manje žrtava maksimizirali štetu nanesenu neprijatelju. Ključan element sovjetske vojne doktrine u Afganistanu postalo je borbena djelovanje po prostoru na kojem su planirane operacije, prije nego što kopnene snage stupe na to područje. Budući su oklopne jedinice bile laka meta na planinskom reljefu, zračni desanti postaju učestala metoda napada na mudžahedine. Osim što se tim tipom napada postizalo iznenađenje kod neprijatelja, Sovjeti su helikopterima brzo i efikasno izvlačili ranjene vojnike što je mnogima spasilo živote. Nadalje problem je neprestano predstavljala loša obavještajna djelatnost sovjetskih službi, kao i česte taktičke greške zapovjednika na nižim položajima koji su prvenstveno zbog nedovoljno dobre obuke za gerilski način ratovanja, često donosili nepromišljene odluke. Primjeri zračno-desantnih operacija su sa početka 1983. godine u Nangarhar i Laghman provincijama i početkom 1985. jugozapadno od Kandahara i u dolini Lar-Mandikul. Operacija iz siječnja 1985. godine u selu Rumbasi posebno predočuje evoluciju sovjetske vojne doktrine, budući je u toj operaciji koja je bila potpuno iznenađenje za mudžahedine, poginulo preko sto neprijatelja naspram dva sovjetska vojnika. Mudžahedini naprosto nisu mogli parirati sovjetskoj vojsci kada bi im bitka bila nametnuta u za njih nepovoljnom trenutku ili na području čije reljefne pogodnosti ne bi mogli iskoristiti.¹⁰⁹

Iako su afganistanski mudžahedini u prvoj fazi sukoba doživjeli znatne gubitke, pokazali su iznimnu žilavost i brzu mogućnost prilagodbe kako bi Sovjetima nanosili što veće gubitke.

¹⁰⁶ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan*, 232.

¹⁰⁷ FEIFER, *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, 165.

¹⁰⁸ AMSTUTZ, *The First Five Years of Soviet Occupation*, 134.

¹⁰⁹ GRAU, *The Bear Went Over the Mountain: Soviet Combat Tactics in Afghanistan*, 77-88.

Osim toga, kako je netrpeljivost prema sovjetskoj vojsci rasla, pokret otpora imao je stalni priljev novih regruta, odnosno boraca. Mudžahedini su brzo shvatili kako su sovjetske snage na tlu jako ranjive ako ostanu bez topničke i zračne podrške, te su se u tu svrhu sovjetskim trupama trebali približiti što je moguće više. Takva mogućnost otvarala se prvenstveno kroz brze i neočekivane gerilske napade manjim snagama na veće i sporije sovjetske snage. Sovjetski vojni vrh stoga je zaključio kako osim zatvaranja granica s Pakistanom i Kinom, treba sasvim uništiti mudžahedinske baze u perifernim dijelovima zemlje.¹¹⁰ Kako bi izvršila te zadatke sovjetska vojska morala je bitno promijeniti svoj način borbenog nastupanja u odnosu na uvijek potencijalni sukob u Europi. Dok je konvencionalna sovjetska taktika podrazumijevala potpuno okruživanja neprijatelja i zatim njegovo eliminiranje, u Afganistanu je primjenjivana taktika usmjeravanja protivnika prema unaprijed pripremljenoj artiljerijskoj vatri i zračnim snagama (najčešće helikopterima). Ovakvom taktikom željelo se olakšati nastupanje kopnenim jedinicama, no vrlo bi se često dogodilo da se male mudžahedinske skupine izvuku iz takvih polu okruženja bez katastrofalnih gubitaka. Primjetno je bilo i to da sovjetskim časnicima i dočasnicima na terenu nedostaje operativna inicijativa, pa su pomno pripremane akcije često kočile vojsku od djelotvornog izvršavanja zadataka.¹¹¹ Prilično neuspješnim pokazalo se i pripremanje zamki za mudžahedine, kada bi sovjetske snage fingirale napad na jedno mjesto sa stvarnom namjerom uništenja mudžahedina na nekom drugom području. Nakon što bi se mudžahedini raspršili po brdovitom terenu, sovjetskim snagama bi nedostajalo ljudstva i vatrene moći da uspješno provedu akciju na oba područja.

Najučinkovitije sovjetske jedinice bile su specijalne postrojbe (Spetsnaz) koje su jedine bile u potpunosti obučene i spremne izvoditi svaki oblik operacija. Budući su djelovale u malim grupama, mogle su uspješno locirati i po potrebi u pomno razrađenim akcijama uništiti neprijatelja. Problem je bio što je sovjetski vojni vrh takve jedinice često uzaludno koristio u klasičnim operacijama, gdje se njihova operativna učinkovitost znatno umanjivala.¹¹² Veliki problem u planiranju i uspješnom provođenju operacija predstavljalo je često dezertiranje afganistanskih regularnih trupa i njihov prelazak na stranu mudžahedina. Osim što bi sovjetske i vladine snage na taj način ostajale bez ljudstva, odmetnuti vojnici bi također otkrivali planove pripadnicima pokreta

¹¹⁰ GRESS, GRAU (ur.), *The Soviet-Afghan War: How a Superpower Fought and Lost*, 20-21.

¹¹¹ GRAU, *The Bear Went Over the Mountain: Soviet Combat Tactics in Afghanistan*, 15-18.

¹¹² Isto, 22-23.

otpora. Primjer takvog razvoja događaja je akcija iz listopada 1984. godine u dolini Pandžšir protiv snaga Ahmada-šaha Masuda.

Dodatan problem bila je i neučinkovita radio veza koja bi vrlo često zakazala na planinskom terenu. Uslijed svih tih nepovoljnih događanja jedinice na terenu postajale bi nekoordinirane te iznimno spore u izvođenju operacija, što bi neprijatelju dalo vremena da se povuče i pregrupira.¹¹³ Ovi primjeri zorno predočavaju kako se sovjetska vojska unatoč brojnim pokušajima, nije uspjela prilagoditi na način ratovanja koji im je u vojnoj doktrini bio nepoznat. Iako su u više navrata uspješno koristili vatrenu nadmoć (zrakoplovi, helikopteri, tenkovi, topništvo), Sovjeti nisu uspijevali eliminirati pobunjeničke snage i osigurati određeno područje. Sovjetska vojna tehnologija također se pokazala neadekvatnom i bitno je doprinijela neefikasnosti trupa na terenu.

Sovjeti su s vremenom počeli uvoziti u Afganistan sve sofisticiraniju tehnologiju sa ciljem da kroz tehnološku nadmoć nadjačaju mudžahedine. Problem modernoga naoružanja bila je okolnost da je ono bilo dizajnirano za konvencionalni tip rata protiv NATO-a, pa je često i takvo vrhunsko oružje imalo malu borbenu vrijednost. Primjerice, protuzračni sustavi koji bi bili vrlo djelotvorni protiv najsuvremenijih zračnih snaga, bili su nekorisni u Afganistanu pa su brzo vraćeni natrag u SSSR. Regularne trupe kopnene vojske bile su naoružane kulturnim pješačkim naoružanjem AK-47 („kalašnjikov“), dok su specijalne snage po tom pitanju bile mnogo slobodnije tako da su raspolagale s raznim tipovima oružja, od standardnih „kalašnjikova“ preko zaplijenjenog arapskog i kineskog oružja pa sve do modernijeg oružja sovjetske proizvodnje (npr. PKMP strojnice i SKS karabini). Glavninu sovjetskih trupa činile su motorizirane jedinice koje su se služile oklopnim transporterima BTR i BMP, koji su tijekom rata modificirani kako bi bili efikasniji na afganistanskom tlu. Mi-24 helikopter postao je simbol rata u Afganistanu i dugo je vremena bio najubojitije oružje koje su Sovjeti imali na raspolaganju. Od velike vrijednosti bio je i transportni helikopter Mi-8, kojeg su čak i Amerikanci kasnije koristili tijekom njihovog rata u Afganistanu, vrlo često s ruskim posadama koje su imale prethodno iskustvo iz sovjetsko-afganistanskog rata.¹¹⁴ Sofisticirano naoružanje korišteno je i prilikom uništavanja špilja i tunela kojima su se služili borci pokreta otpora. Mudžahedini su se u takvom za njih prirodnom okruženju

¹¹³ Isto, 30-31.

¹¹⁴ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan*, 197-198.

besprijeckorno snalazili, pa su sovjetske trupe kada je god to bilo moguće izbjegavale mračne i nepristupačne predjele gdje bi postajali laka meta iznenadnim napadima ili unaprijed pripremljenim zamkama, poglavito postavljenim minama. Tijekom opsežnih ofenziva od velike važnosti bilo je uništiti takva podzemna utočišta za mudžahedine, pa su sovjetski vojnici posebnu pažnju posvećivali pronalaženju ulaza u tunele i špilje. Nakon što bi odredili dubinu tunela ili špilje uz pomoć ručnih granata, postavljali bi eksplozive (najčešće TS-2.5 i TS-6.1) kojima bi zatrpali te objekte. Isto tako služili su se i bacačima plamena i termobaričkim vrstama eksploziva. Unatoč svim tim metodama koje su bile uglavnom efikasne, Sovjeti jednostavno nisu imali dovoljno ljudstva da bi pokrili čitav teritoriji Afganistana, te su dugoročno gledano doživjeli još jedan neuspjeh i u ovom segmentu ratovanja protiv mudžahedina.¹¹⁵

Istovremeno bivalo je sve jasnije kako Moskva nije spremna drastično povećati broj vojnika na terenu, budući je rat postajao sve nepopularniji u samom SSSR-u i iziskivao je sve veće financijske troškove. Upravo je veća prisutnost kopnenih trupa bio jedini način da se situacija u Afganistanu bar donekle stabilizira. Prema procjenama, sovjetski kontingent trebao se utrostručiti ne bi li bio kadra izvršavati sve postavljene zadatke i eliminirati mudžahedinski pokret otpora. Za razliku od Sjedinjenih Država koje su masovno povećavale prisutnost svojih trupa u Vijetnamu, tako da ih je na vrhuncu rata bilo pola milijuna u toj zemlji, sovjetska je vojska imala maksimalno razmještenih 115.000 ljudi na terenu. Iako je sovjetski vojni vrh kroz čitavo razdoblje Hladnog rata bio poznat po svojem beskompromisnom i oštrom pristupu u rješavanju kriznih situacija, političke i ekonomske prilike su se kroz 1980-e bitno mijenjale. Gospodarska situacija u Sovjetskom Savezu naviklom na neimaštinu bivala je sve težom, a dodatan je problem predstavljalo financiranje afganistanske države i prvenstveno nedjelotvorne vojske. Rat je za sobom ostavljao milijune izbjeglica od kojih su mnogi spas potražili u velikim gradovima, poglavito Kabulu koji je bio relativno siguran. Ljudi iz ruralnih sredina teško su se snalazili u urbanim centrima i bili su uglavnom ovisni o socijalnoj pomoći koju im je pružala država, a koju je financirao Sovjetski Savez. Kako su godine odmicale a situacija se samo pogoršavala, Moskva ne samo da nije razmišljala o snažnijem angažmanu već upravo suprotno, počeo se tražiti izlaz iz afganistanskog beznađa. Na vanjskopolitičkom planu sredinom 1980-ih godina odnosi između

¹¹⁵ BAHMANYAR, *Afghanistan Cave Complexes 1979 – 2004*, 24-27.

SSSR-a i SAD-a te SSSR-a i NR Kine počeli su se relativno popravljati, pa je to bio još jedan razlog više Moskvi da ne povećava svoju prisutnost u Afganistanu.¹¹⁶

Promjena sovjetskog stava prema rješavanju situacije u Afganistanu bila je postepena i uvjetovana političkim promjenama na vrhu komunističke partije i države. Godine 1982. umro je dugogodišnji šef Sovjetskog Saveza Leonid Brežnjević, a naslijedio ga je bivši šef KGB-a Jurij Andropov. Andropov je otpočetak bio sumnjičav prema uspjehu sovjetske intervencije u Afganistanu, a s obzirom na brojne interne probleme Sovjetskog Saveza bio je svjestan kako će se odugovlačenje rata u nedogled negativno odraziti na cjelokupno sovjetsko društvo i državu. Shodno tome, u razgovoru s pakistanskim predsjednikom Zia ul-Hakom izrazio je spremnost da sovjetska vojska napusti Afganistan ukoliko Pakistan prestane pomagati mudžahedinske grupacije. Andropov je bio svjestan ozbiljnosti situacije u kojoj se nalazi Sovjetski Savez i shvaćao je nužnost pokretanja reformi, no za razliku od Gorbačova nije zastupao mišljenje o naglim i ubrzanim reformama, već postepenim promjenama, poglavito u sovjetskoj ekonomiji. Andropov nije uspio sprovesti ništa od svojih vanjskopolitičkih planova, budući je ubrzo po dolasku na vlast teško obolio i nakon 15 mjeseci na čelu države preminuo.¹¹⁷ Novi vođa države i partije postao je Konstantin Černjenko koji je već po stupanju na vlast imao ozbiljnih zdravstvenih problema. Černjenko je bio primjer tipičnog partijskog aparatčika, no zbog lošeg zdravstvenog stanja gotovo da i nije donosio nikakve važne odluke na državnoj razini. Za vrijeme njegove kratke vladavine Mihail Gorbačov napokon je pripremio teren za preuzimanje vlast u zemlji i otpočinjanje ambicioznih reformi, koje će se itekako ticati i rata u Afganistanu.¹¹⁸

¹¹⁶ YOUSAF, ADKIN, *Afghanistan the Bear Trap: The Defeat of a Superpower*, 49-50.

¹¹⁷ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan*, 270-272.

¹¹⁸ KENEZ, *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, 244-245.

10. Treća faza rata – traženje izlaza iz afganistanskog košmara

Treća faza rata trajala je od svibnja 1985. do kraja 1986. godine. U ovoj fazi sukoba novi generalni sekretar KPSS-a Mihail Gorbačov tražio je načine kako prvo postepeno smanjiti broj sovjetskih vojnika u Afganistanu, a potom se i potpuno povući iz angažmana u toj zemlji. Kao prioritetan zadatak nametnuo je osposobljavanje vlade u Kabulu i afganistanske vojske za samostalno obnašanje političkih i vojnih zadaća vezanih za upravljanje zemljom. Provedba tih planova bila je očekivano bitno otežana zbog konstantne erozije afganistanskog političkog i vojnog sustava, pa su sovjetske trupe i nadalje izvršavale najsloženije operacije i trpjele velike gubitke. U ovoj kratkoj fazi sukoba poginulo je čak 2.745 sovjetskih vojnika.¹¹⁹

Čovjek u koga su Sovjeti polagali nade na početku intervencije, kako će donekle smiriti situaciju u zemlji i uspostaviti funkcionalnu vladu, Babrak Karmal do 1985. godine postao je omražen u narodu jednako kao i njegovi prethodnici Taraki i Amin. Politička vrhuška u Moskvi stoga je počela razmatrati alternativne načine kako pridobiti afganistansko društvo na svoju stranu i obrazovati novu generaciju koja neće biti neprijateljski nastrojena prema Sovjetskom Savezu.

Model pridobivanja novih generacija bio je ustaljena praksa u svim socijalističkim i totalitarnim državama, indoktrinacija djece od najmlađe dobi. Djeca u osnovnim školama poticana su ili prisiljavana da pristupe organizaciji „Mladi pioniri“ gdje su bila podučavana apsolutnoj lojalnosti vladajućoj stranci i državi. Osim toga, u najgorim staljinističkim manirima djeca su bila ohrabrivana da špijuniraju čak i vlastite roditelji i prijave bilo kakvo njihovo eventualno nastupanje protivno partijskoj ideologiji. U dobi od 15 godina napredovali bi prema članstvu u Demokratskoj omladinskoj organizaciji Afganistana, gdje bi se njihova indoktrinacija kao i zadaće povećavali. Osim već uobičajenog špijuniranja svega i svakoga, sada su dobivali i zadatke osiguravanja školskih ili vladinih zgrada. Najgore su prolazila siročad čiji bi roditelji često nastradali od borbenih djelovanja sovjetske vojske. Oni su priključivani organizacijama pod kontrolom tajne policije KhAD, a mnogi su bili obučavani da postanu agenti i kasnije bi bili upućivani na vrlo opasne misije na teritoriju koji su kontrolirali mudžahedini. Sa Sveučilišta u Kabulu maknuti su svi profesori i studenti koji nisu bili na partijskoj liniji, a tisuće studenata slano je u SSSR na školovanje i dodatnu indoktrinaciju. Mediji i kultura bili su također pod državnom kontrolom i bavili su se isključivo promocijom Sovjetskog Saveza kao „radničkog raja“ i superiornosti

¹¹⁹ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan*, 142.

marksističko-lenjinističke ideologije nad starim feudalnim uređenjem afganistanskog društva.¹²⁰ Babrak Karmal je u travnju 1985. godine sazvaio afganistansku skupštinu *loya jirga* i nakon toga organizirao izbore ne bi li potvrdio podršku koju još uvijek uživa u zemlji. No njegovo vrijeme je već bilo isteklo, Moskva je sasvim izgubila povjerenje u Karmala i trebalo je pronaći novu osobu koja će drastično promijeniti vladinu politiku i započeti pregovore s pobunjenicima.

Izbor je pao na šefa tajne službe KhAD Mohameda Nadžibulaha. Karmal je u travnju 1986. smijenjen s pozicije generalnog sekretara NDPA, a na njegovo mjesto izabrana je Nadžibulah. Iako je Karmal ostao na poziciji nominalnog šefa države, odnosno predsjednika, stvarna moć bila je u rukama Nadžibulaha. U studenom 1987. godine Nadžibulah je preuzeo čelnu poziciju i u državnom aparatu.¹²¹ Nadžibulah je bio na čelu najrepresivnije službe afganistanske komunističke vlasti, pa je njegovo postavljanje na mjesto šefa države bilo u najmanju ruku neobično. Ipak činilo se kako je on svjestan pogrešaka svojih prethodnika i napadne politike NDPA koja je odbijala od sebe većinu naroda. Tako je 1986. godine javno govorio o katastrofalnoj agrarnoj reformi koja se provodila za vrijeme Tarakija i nedostatku poštovanja i razumijevanja za afganistanske običaje i tradiciju od strane prethodnih čelnika komunističke partije.¹²² Ključni zadatak s kojim se suočio novi afganistanski vođa bilo je pridobivanje širokog spektra političkih opcija u Afganistanu koje bi zajednički oformile vlast i napokon stabilizirale situaciju u zemlji. „Politika nacionalnog pomirenja“, kako je službeno formuliran novi politički kurs, trebala se postići kroz djelomičnu demokratizaciju političke scene, no samo u onoj mjeri koliko bi bilo dostatno da NDPA i dalje vrši presudni utjecaj na afganistansku politiku.¹²³ Nadžibulah se od početka stupanja na vlast suočavao s brojnim preprekama i problemima pri oživotvorenju proklamirane politike nacionalnog pomirenja. Nepovjerenje, pa i animozitet koji su prema njemu osjećali mudžahedini bio je razumljiv s obzirom na njegovu prošlost u vrhu represivnog aparata komunističke vlasti, no problem su mu zadavali i članovi njegove stranke. Pripadnici frakcije *Khalq* prezirali su ga zbog represivnih metoda koje je primjenjivao nad njima za vrijeme dok je upravljao KhAD-om, a i mnogi parčamisti u koje je sam spadao, bili su sumnjičavi prema ideji da bivši šef tajne službe može voditi proces demokratizacije zemlje. Suočen sa širokom opozicijskom bazom njegovoj vlasti Nadžibulah se jedino mogao osloniti na strukture tajne službe i Sovjete koji su ga na vlast

¹²⁰ RASANAYAGAM, *Afghanistan: A Modern History*, 98-99.

¹²¹ FEIFER, *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, 189.

¹²² SAIKAL, *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, 189.

¹²³ BAUMANN, *Russian-Soviet Unconventional Wars in the Caucasus, Central Asia, and Afghanistan*, 145.

postavili. Karmalov utjecaj u stranci i dalje je bio osjetan, što je Nadžibulaha uskoro dovelo u shizofrenu situaciju u kojoj je po standardnom marksističko-lenjinističkom isključivom obrascu, kao neprijatelje partije prokazivao sve one koji nisu bili uz njega, a takvih je bilo izuzetno mnogo.¹²⁴

Dok se vladajuća komunistička partija u Kabulu neprestano suočavala s istim problemima legitimiranja svoje vlasti u narodu i formiranja stabilne stranke, mudžahedini su na prvi pogled stajali mnogo bolje. Podrška koju su dobivali iz inozemstva bila je sve obilnija, a rezultati na terenu zorno su predočavali njihovu efikasnost u iskorištavanju materijalne pomoći stranih sila. Priljev novih boraca bio je konstantan i sve su etničke grupe u zemlji u velikoj većini priželjkivale što skoriji odlazak Sovjeta i pad omraženog režima. Osim domaćih boraca stalno su pristizali muslimani iz svih dijelova svijeta, poglavito arapskih zemalja. Upravo su bogate arapske zemlje poticale odlazak svojih radikalnih sunarodnjaka u Afganistan, kako bi im dali priliku da se bore za islam daleko od domovine. Vladajuće strukture u arapskim zemljama pribojavale su se sličnog scenarija kakav se zbio u Iranu 1979. godine, pa se pokazalo vrlo pragmatičnim usmjeriti radikale na nekog stranog neprijatelja u daleku zemlju. Pešavar grad u Pakistanu uz granicu s Afganistanom, bio je okupljalište islamističkih boraca iz čitavog svijeta i najveći prihvatni centar za izbjeglice iz Afganistana. U njemu je bilo smješteno čak tri milijuna izbjeglica iz ratom poharane zemlje. Pešavar je bio mjesto gdje su koordinirano djelovale pakistanska služba ISI i američka CIA, uz konstantan pritek saudijskih petrodolara.¹²⁵

Afganistanski borci uživali su reputaciju izuzetno vještih i nepokolebljivih ratnika koji su svoj ratnički mentalitet izgradili kroz stoljeća odupiranja stranim silama koje su operirale u Afganistanu. No iza fasade beskompromisnih boraca za slobodu krile su se mnoge mane mudžahedinskih organizacija. Problemi s kojima su se suočavali mogu se podijeliti na one vojne i političke prirode. Što se tiče vojne doktrine, problem mudžahedina bio je upravo u tome što ona nije postojala. Budući su jedinice bile najčešće formirane na lokalnim razinama, zavisilo je od zapovjednika kakvu će taktiku i kada primijeniti, a još se jedno pitanje nametalo i to protiv koga će ta taktika biti iskorištena. Kako je bivalo sve jasnije da će se Sovjeti uskoro sasvim povući iz Afganistana i da se režim u Kabulu neće moći dugo održati na vlasti bez sovjetske pomoći,

¹²⁴ MALEY, *The Afghanistan Wars*, 117-119.

¹²⁵ KEPEL, *Jihad: The Trail of Political Islam*, 149.

mudžahedinski vođe počeli su sve više pažnje obraćati na formiranje poslijeratne vlasti u zemlji.¹²⁶ Pakistanska služba ISI, kako bi održala koheziju pokreta otpora, prijetila je da će svaka grupacija koja se odmetne od tzv. Pešavarske sedmorke (koalicije mudžahedinskih organizacija), ostati bez pakistanske pomoći u opremi i obučavanju boraca.¹²⁷

Na vojnom planu novi sovjetski šef države Gorbačov inzistirao je da afganistanska vlada uloži dodatne napore u savladavanju pobunjeničkih skupina, a s ciljem postupnog povlačenja sovjetskih vojnika iz Afganistana. Nadžibulah se shodno Gorbačovljevom planu odlučio za kontroverznu strategiju oslanjanja na paravojne postrojbe, umjesto na regularne vojne trupe čija je notorna neefikasnost bila njihova glavna odlika. Paravojne formacije bile su pod polovičnom kontrolom državnih struktura i u svojim su borbenim djelovanjima imali visoki stupanj autonomije. Njihova se lojalnost pridobivala isključivo znatnim financijskim izdacima i samim time postojala je stalna mogućnost prelaska tih oružanih skupina na stranu mudžahedina. Paravojne formacije dijelile su se na *Geruh az Defa-i Inqilab* („Grupe za zaštitu revolucije“), i *Ghund-e Qawmi* („Plemenske regimente“) koje su bile pod upravom KhAD-a, te *Milishia-i Sahardi* („Pogranična milicija“).¹²⁸ U ljeto 1986. združene sovjetsko-afganistanske snage poduzele su nekoliko akcija u provinciji Logar, a vodile su ogorčene borbe i u gradu Heratu gdje su mudžahedini konstantno uzrokovali velike gubitke Sovjetima i vladinim trupama. U kolovozu 1986. mudžahedini su organizirali još jedan spektakularan prepad u Kabulu prilikom kojeg su uništili skladište streljiva. U planinskoj regiji Hazaradžat gdje se vodio međusobni sukob šijita, vojnu prevagu odnijele su skupine financirane, naoružavane i obučavane od Irana.¹²⁹

¹²⁶ RASANAYAGAM, *Afghanistan: A Modern History*, 109-110.

¹²⁷ Isto, 102-103.

¹²⁸ MALEY, *The Afghanistan Wars*, 109-110.

¹²⁹ Isto, 110-114.

11. Četvrta faza rata – sovjetsko povlačenje iz Afganistana

Velike sovjetske operacije protiv mudžahedina kroz 1985. i 1986. godinu završavale su kao i sve prethodne, s eventualnim kratkotrajnim taktičkim pobjedama, ali dugoročnim strateškim porazima. Afganistanski pokret otpora nije se mogao vojno slomiti i političko rješenje rata nametnulo se kao prioritetni zadatak Kremlja. Mihail Gorbačov nazvao je u veljači 1986. godine rat u Afganistanu „krvarećom ranom“, čime je jasno dao do znanja kako mu je finalizacija tog dugogodišnjeg problema od prvoklasne važnosti. Gorbačov je povlačenje morao izvesti krajnje oprezno i pragmatično iz više razloga. Prvo, trebao je paziti da ne uznemiri tvrdolinijašku struju u partiji i time ugrozi svoje planirane političke i gospodarske reforme, ali i poziciju čelnog čovjeka Sovjetskog Saveza. Povlačenje stoga nije smjelo izgledati kao ponižavajući poraz i bijeg sovjetske vojske, već kao da je prvotni zadatak izvršen i više nema potrebe za direktnim sovjetskim angažmanom. Kako bi takvu sliku uopće mogao prezentirati javnosti, Gorbačov je trebao osigurati opstanak NDPA na vlasti, a za što je bilo potrebno nastaviti obilato financirati Kabul i po mogućnosti isposlovati prekid vojne pomoći mudžahedinima od strane Zapada, Pakistana, Kine i arapskih zemalja. Drugi faktor na koji je sovjetski vođa morao obratiti pozornost bilo je održavanje dobrih diplomatskih veza sa Sjedinjenim Državama. Gorbačov je za razliku od svojih prethodnika, uvidio da je za bilo kakav napredak Sovjetskog Saveza potrebno uspostaviti normalne, pa čak i prijateljske odnose s Washingtonom. Pregovori o sovjetskom povlačenju novi diplomatski smjer Moskve nisu smjeli ugroziti. Sva eventualna pitanja i kritike vezane uz desetogodišnji angažman u Afganistanu, Gorbačov je odlučio riješiti svaljivanjem krivnje na Brežnjeva i tadašnji Politbiro.¹³⁰ Sovjetski vojni vrh bio je lišen svih iluzija da se rat u Afganistanu može pobijediti i svjesni besmislenosti produljivanja agonije bili su još rezolutniji od Gorbačova da se angažman privede kraju. Čelni ljudi sovjetskih oružanih snaga, ministar obrane maršal Sergej Sokolov, načelnik generalštaba maršal Sergej Ahromejev i zapovjednik trupa u Afganistanu general Valentin Varenikov zagovarali su trenutno povlačenje sovjetske vojske. Čak je i bivši ministar vanjskih poslova Sovjetskog Saveza Andrej Gromiko, koji je sudjelovao u donošenju odluke o početku intervencije, sada bio jasno na stanovištu da se vojska mora što prije povući. Od istaknutih partijskih dužnosnika Eduard Ševarnadze i šef KGB-a Vladimir Krjučkov bili su najglasniji

¹³⁰ SAIKAL, *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, 200.

protivnici planiranog povlačenja, predviđajući kolaps komunističke vlade u Kabulu i dolazak fundamentalista na vlast, što bi se negativno odrazilo i na sigurnost samog SSSR-a.¹³¹

Sovjetski zapovjednici svjesni skorog povlačenja vojske željeli su u završnoj fazi rata izbjeći nepotrebne žrtve, te su zagovarali upotrebu prvenstveno zračnih snaga, konkretno bombardera koji bi pružali podršku vladinim snagama na tlu. Ipak, nije bilo moguće sasvim izbjeći upotrebu kopnenih snaga, budući je bilo potrebno izvojevati još nekoliko taktičkih pobjeda kako bi se spasio obraz sovjetske vojske i omogućilo njeno koliko-toliko časno povlačenje. U četvrtoj i završnoj fazi sukoba poginulo je 2.262 sovjetskih vojnika.¹³²

Sovjetske snage u završnim su se operacijama fokusirale na oslobađanje opsjednutih garnizona afganistanskih regularnih snaga i osiguravanje strateških lokacija, kako bi vlada u Kabulu bila u što je moguće boljoj poziciji za samostalno nastavljanje rata. Problem je bio što je s postepenim povlačenjem sovjetske vojske i sve slabijim angažmanom jedinica na tlu, bilo nemoguće dulje vremena zadržati zauzete položaje. Primjeri takvih kratkoročnih uspjeha su razbijanje blokada opsjednutih garnizona u Džadži i Hostu u proljeće i jesen 1987. godine.¹³³ Posebno teške gubitke sovjetske su snage doživjele u Džadži, gdje su se nakon uspješnog oslobađanja opsjednutog garnizona, suočile s činjenicom da nisu u mogućnosti uspostaviti efektivnu kontrolu nad širim prostorom te su se nakon dvadesetak dana povukle. Ovakvi uspjesi bili su od velikog ne samo vojnog, već i propagandnog značaja za mudžahedine.¹³⁴ Operacija *Magistral* bila je najveća operacija sovjetske vojske u Afganistanu, izvedena s ciljem doturanja vojne i materijalne pomoći opkoljenom garnizonu afganistanske regularne vojske u Hostu, blizu granice s Pakistanom. Združene sovjetsko-afganistanske postrojbe angažirale su pet divizija kako bi uništile snažne mudžahedinske snage koje su držale prometnicu Gardez - Host. Akcija je započela u studenom 1987. godine, a završila u siječnju iduće godine s potpunim uspjehom. No po već uhodanom obrascu nakon što su se sovjetske trupe povukle, mudžahedini su ponovno opsjeli Host.¹³⁵

¹³¹ ZUBOK, *A Failed Empire: The Soviet Union in The Cold War from Stalin to Gorbachev*, 297.

¹³² BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan*, 143.

¹³³ MALEY, *The Afghanistan Wars*, 110-111.

¹³⁴ CORDOVEZ, HARRISON, *Out of Afghanistan: The Inside Story of The Soviet Withdrawal*, 257.

¹³⁵ GRESS, GRAU (ur.), *The Soviet-Afghan War: How a Superpower Fought and Lost*, 28.

Na sjeveru Afganistan ustanovljen je *Shura-i nazar-e Shomali* (Nadzorno vijeće Sjevera), na poticaj Ahmada-šaha Masuda, poradi bolje koordinacije akcija protiv sovjetskih i vladinih snaga. No ovo je bio dio šireg Masudovog plana okupljanja što većeg broja gerilskih skupina, ne samo radi efikasnije borbe protiv Sovjeta već i zbog zauzimanja što bolje pozicije u poslijeratnom odnosu snaga. Na jugu zemlje situacija se dramatično pogoršavala, a u srpnju 1987. godine mudžahedini su oborili zrakoplov prilikom slijetanja u Kandahar, u kojem su se nalazili sovjetski i afganistanski visoki civilni i vojni dužnosnici.¹³⁶

U studenom 1987. godine afganistanski parlament usvojio je novi ustav koji je trebao potkrijepiti Nadžibulahove napore u uspostavljanju nacionalnog pomirenja i demokratskog društva. Iz naziva države izbačen je pridjev demokratska, pa je službeno ime zemlje postalo Republika Afganistan, islam je proglašen državnom religijom, a dozvoljeno je i uspostavljanje višestranačkog sustava. Nadžibulah je pozivao mudžahedinske stranke smještene u Pakistanu da se odreknu nasilja, vrate u zemlju i sudjeluju u formiranju nove vlade. Sve promjene i ponude u trenutcima izrazite besperspektivnosti komunističke vlasti bile su neprihvatljive i suviše zakašnjele da bih ijedan relevantan oporbeni faktor uopće uzeo u razmatranje.¹³⁷

Pregovori između Kabula i Islamabada vodili su se još od 1982. godine uz posredovanje SAD-a i SSSR-a.¹³⁸ Dugi niz godina ti pregovori nisu rezultirali nikakvim konkretnim dogovorom zbog uvjerenosti obje strane kako rat mogu odlučiti u svoju korist, no krajem 1987. godine afganistanska vlada postajala je sve svjesnija neminovnosti sovjetskog povlačenja. Unatoč žestokom protivljenju, pa i opstruiranju pregovora, Nadžibulah se morao pomiriti s činjenicom da je Gorbačovljeva odluka o neophodnosti povlačenja sovjetske vojske konačna i neodgodiva.¹³⁹ Aspiracije Islamabada sada su napokon bile kompatibilne željama Moskve. Pakistanci su tražili što brži odlazak sovjetske vojske iz Afganistana kao i konkretan plan o tijeku povlačenja. Zauzvrat bili su spremni izvršiti pritisak na mudžahedine glede formiranja nove privremene vlade u koju bi bili uključeni i komunistički predstavnici ili simpatizeri. No tako nešto bilo je mnogo lakše obećati nego uraditi, budući su na površinu vrlo brzo izbila neslaganja unutar afganistanskog pokreta

¹³⁶ MALEY, *The Afghanistan Wars*, 113.

¹³⁷ RASANAYAGAM, *Afghanistan: A Modern History*, 120-121.

¹³⁸ SAIKAL, *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, 201.

¹³⁹ MALEY, *The Afghanistan Wars*, 135-137.

otpora.¹⁴⁰ Naposljetku dogovor o novoj privremenoj vladi nije postignut, a rezultat toga je bilo prolongiranje rata nakon sovjetskog povlačenja i ostanak Nadžibulaha na vlasti do 1992. godine.

Ženevski sporazum napokon je potpisan četrnaestoga travnja 1988. godine između Republike Afganistan i Islamske Republike Pakistan, uz garancije sporazumu koje su pružale Sjedinjene Države i Sovjetski Savez. Sporazum se sastojao od četiri dijela. Prvi dio branio je međusobno miješanje država u njihove unutrašnje poslove, a u drugom dijelu SAD i SSSR kao glavni saveznici Pakistana odnosno Afganistana garantirali su provođenje prvog dijela sporazuma. Treći dio sporazuma predviđao je slobodan povratak izbjeglica iz Pakistana u Afganistan. Četvrti dio sporazuma bio je ujedno i najvažniji, budući je odredio datum početka povlačenja sovjetske vojske iz Afganistana, kao i datum do kojeg su sve trupe trebale napustiti zemlju. Tako je bilo predviđeno da povlačenje započne petnaestoga svibnja 1988. godine i da se u naredna tri mjeseca povuče polovica kontingenta, dok bi se ostatak sasvim povukao u narednih devet mjeseci. Ovim sporazumom sovjetska intervencija dobila je konačan datum svog završetka, no nije riješeno pitanje budućeg uređenja države, što je značilo nastavak ogorčenog građanskog rata. Osim toga u pregovorima nisu direktno sudjelovale mudžahedinske stranke, već su na ishod pregovora mogle utjecati jedino preko pakistanske delegacije. Sjedinjene Države i Pakistan nisu im dopuštali pretjerano miješanje u tijek pregovora, poglavito zbog njihove međusobne nesloge, no rezultat toga je bilo odbacivanje dogovora u Ženevi od strane mudžahedinskih organizacija.¹⁴¹ Sporazumom nije onemogućeno daljnje sovjetsko financiranje vlade u Kabulu, dok je Pakistan bio obavezan prestati s miješanjem u unutrašnje stvari Afganistana, što je podrazumijevalo prestanak pružanja pomoći mudžahedinima. Za Moskvu je ovo bila važna diplomatska pobjeda, od koje na kraju neće imati nikakve koristi, budući prvi dio sporazuma Islamabad uz podršku Washingtona nije ispoštovao.¹⁴²

Povlačenje sovjetske vojske iz Afganistana započelo je četrnaestog svibnja 1988. godine prepuštanjem garnizona u Džalalabadu afganistanskim regularnim trupama. Sovjetsko zapovjedništvo sklopilo je na desetke primirja s lokalnim mudžahedinskim vođama (uključujući i s Ahmadom-šahom Masudom) kako bi omogućili vojsci nesmetano povlačenje iz Afganistana. Zauzvrat sovjetska vojska se obavezala da neće poduzimati ofenzivne operacije protiv pokreta

¹⁴⁰ CORDOVEZ, HARRISON, *Out of Afghanistan: The Inside Story of The Soviet Withdrawal*, 323-324.

¹⁴¹ MALEY, *The Afghanistan Wars*, 139-142.

¹⁴² FEIFER, *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, 239.

otpora, niti sprječavati krijumčarenje narkotika. Unatoč postignutim dogovorima nerijetko se događalo da mudžahedini napadnu sovjetske kolone uslijed povlačenja, kao primjerice prilikom povlačenja iz Kandahara, kada su Sovjeti tek iz trećeg pokušaja uspješno napustili jug Afganistana.¹⁴³ Afganistanski predsjednik Nadžibulah otvoreno je u drugoj polovici 1988. godine govorio sovjetskom generalu Varenikovu, da čini sve što je u njegovoj moći kako bi usporio sovjetsko povlačenje. Glavni argumenti su mu bili nepoštivanje Ženevskog sporazuma od strane SAD-a i Pakistana koji su nastavili naoružavati mudžahedine i golema prijetnja po vladu u Kabulu od snaga Ahmada-šaha Masuda, za koje je držao da trebaju biti uništene prije konačnog sovjetskog povlačenja. Sovjetski vojni vrh u Afganistanu protivio se bilo kakvoj ofenzivnoj operaciji protiv Masuda, smatrajući kako je režim u Kabulu ionako osuđen na propast nakon sovjetskog povlačenja. Politički vrh u Moskvi je pak smatrao kako sovjetska vojska mora dati svoj maksimum u omogućavanju Nadžibulahovog ostanaka na vlasti. Gorbačov je prekinuo sukob političkog i vojnog vrha odlukom kako se Nadžibulahu mora pomoći, ali je ostao ustrajan u odluci da se povlačenje kompletira do dogovorenog datuma. Ministar obrane maršal Dmitrij Jazov naredio je početak posljednje sovjetske operacije u Afganistanu dvadeset i trećeg siječnja 1989. godine, operacije *Tajfun*. Operacija je bila uperena protiv Masudovih snaga, potrajala je tri dana i postigla apsolutni uspjeh. Mudžahedinske jedinice pretrpjele su katastrofalne gubitke, a sovjetski gubici bili su minimalni, no malo tko se u sovjetskoj vojsci tada ponosio ovom operacijom, kao i čitavim ratom. Dana petnaestog veljače 1989. godine general Gromov, zapovjednik 40. armije, prešao je Most prijateljstva koji spaja Afganistan i Uzbečki SSR, označivši kraj sovjetske intervencije i konačno povlačenje vojske iz Afganistana.¹⁴⁴

Sovjetsko-afganistanski rat rezultirao je pogibijom 12.854 vojnika i 1.979 sovjetskih časnika, 35.478 ih je ranjeno, a 330 su zarobljeni ili proglašeni nestalima. Afganistanska regularna vojska imala je preko 26.000 poginulih, dok su precizni podatci o mudžahedinskim gubicima nepoznati. Nije točno utvrđeno niti koliko je civila izgubilo živote u ratu, no procjene sežu do više od milijun žrtava.¹⁴⁵

¹⁴³ Isto, 239-241.

¹⁴⁴ BRAITHWAITE, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan*, 285-291.

¹⁴⁵ RESSE, *The Soviet Military Experience*, 166.

12. Zaključak

Sovjetska invazija Afganistana, započeta 1979. godine, imala je dalekosežne posljedice, koje su svoj puni značaj dobile tek deset godina kasnije. Krajem 1970-ih Sovjetski Savez činio se snažan, a njegov je utjecaj poglavito u Africi i Aziji bio u konstantnom porastu. Sovjetska vojska od kraja Drugog svjetskog rata imala je auru nepobjedivosti, a besprijeckorno izvođenje operacija u Mađarskoj 1956. i Čehoslovačkoj 1968. samo su pojačale taj utisak. Moskva je osim toga aktivno pomagala mnoge režime u politički nezrelim i ekonomski zaostalim zemljama Trećeg svijeta, pa se činilo da je komunistička ideologija besklasnog društva prihvatljivija u tim krajevima od kapitalizma. Sovjetsko je vodstvo započelo intervenciju u Afganistanu uvjereno u svoju političku, ideološku i vojnu nadmoć.

Afganistan je razotkrio posvemašnju bijedu koja je vladala u svim porama sovjetskog društva i države. Partijsko rukovodstvo u Moskvi pregazilo je vrijeme i političari koji su odlučivali o sudbini SSSR-a više nisu razumjeli geopolitička zbivanja, niti okolnosti unutar zemlje. Sovjetska vojska konstantno pripremana za konvencionalni rat u Europi nije bila pripremljena za gerilske sukobe, kao ni za dugotrajni i iscrpljujući rat protiv odlučnog neprijatelja. Kobnim se pokazalo i nerazumijevanje afganistanskog mentaliteta, kulture i tradicije koji su bili nespojivi s marksizmom-lenjinizmom i sovjetskim načinom života. Sovjetski građani u početku uglavnom nisu bili niti svjesni što se u susjednoj zemlji zbiva, no kako će rat odmicati i žrtve rasti informacije su se sve teže skrivale, a nezadovoljstvo naroda je raslo. Sovjetska ekonomija iscrpljena dugogodišnjim nadmetanjem sa Sjedinjenim Državama u naoružanju, nije mogla podnijeti višegodišnju skupu vojnu avanturu, pa je ionako nizak standard u 1980-im konstantno padao.

Gledajući retrospektivno sovjetska invazija Afganistana označila je početak procesa raspadanja SSSR-a. Sovjetska država s društvom koje je bilo naviknuto isključivo na narative o blistavim pobjedama komunističkog sistema, nije mogla preživjeti bolan politički i katastrofalni vojni poraz u Afganistanu. Jasno je kako uz brojne probleme koji su SSSR godinama nagrizali, neuspješna afganistanska avantura nije bila jedini razlog propasti ali je svakako tomu doprinijela.

Rat u Afganistanu također je označio uspon islamskog fundamentalizma. Napad svjetske velesile na siromašni Afganistan bio je borbeni poklič za muslimane diljem svijeta, a izvojevana pobjeda usadila im je vjeru da ih na duge staze nitko ne može poraziti. Afganistanski narodi duboko ukorijenjeni u vlastitu tradiciju i islamsku religiju, nisu mogli prihvatiti agresivne metode

modernizacije društva koje je provodila vlada u Kabulu uz krucijalnu pomoć sovjetske vojske i države. Afganistanski komunisti velikoj većini naroda predstavljali su tek nebitne marionete u rukama Moskve, dok su sovjetski vojnici bili označeni kao okrutni okupatori i direktni provodioci nametnutih reformi. Ne treba smetnuti s uma niti uvriježeno nepovjerenje koje narodi Afganistana osjećaju prema strancima, pa još posebno prema onima koji su kulturološki potpuno različiti od njih samih. Iako su pojedine ideje afganistanskog komunističkog vodstva i Moskve bile prihvatljive i dugoročno bi dovele do napretka cijelog društva, sprovedene su pogrešno i nasilnički što je samo pospješilo djelovanje pokreta otpora. Osim toga zbog katastrofalne pripreme i zaslijepljenosti marksističko-lenjinističkim dogmama sovjetski politički i vojni vrh zanemario je kompleksnost afganistanskog društva i međuetničku netrpeljivost. Rat je različitim etničkim skupinama i političko-religijskim organizacijama poslužio kao povod za međusobno razračunavanje i borbu za prevlast u zemlji. Područje središnje i jugozapadne Azije, kao i Bliski istok do danas su glavni izvori radikalnih islamističkih pokreta koji su prijetnja čitavom svijetu.

Afganistan je u permanentnom sukobu od 1978. godine i skori završetak rata još se uvijek ne nazire. Upravo je iz tog razloga potrebno proučavati i razumjeti afganistansku prošlost, poglavito onu u 20. stoljeću. Jedino se kroz razumijevanje kulture koja je dijametralno suprotna od zapadne, može prema tom dijelu svijeta voditi razumna i pragmatična politika.

13. Literatura

Amstutz, Bruce (1986.) *Afghanistan: The First Five Years of Soviet Occupation*, Washington D.C.: National Defense University

Bahmanyar, Mir (2004.) *Afghanistan Cave Complexes 1979 – 2004: Mountain strongholds of the Mujahideen, Taliban & Al Qaeda*, Oxford: Osprey Publishing

Baumann, Robert (1993.) *Russian-Soviet Unconventional Wars in the Caucasus, Central Asia and Afghanistan*, Fort Leavenworth: Combat Studies Institute

Borovik, Artyom (2001.) *The Hidden War: A Russian Journalist's Account of the Soviet War in Afghanistan*, New York: Grove Press

Braithwaite, Rodric (2011.) *Afgantsy: The Russians in Afghanistan 1979-89*, London: Oxford University Press

Coll, Steve (2004.) *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and Bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001*, London: Penguin Books

Cordovez, Diego, Harrison, Selig (1995.) *Out of Afghanistan: The Inside Story of the Soviet Withdrawal*, New York: Oxford University Press

Feifer, Gregory (2009.) *The Great Gamble: The Soviet War in Afghanistan*, New York: Harper Perennial

Grau, Lester (1996.) *The Bear Went Over the Mountain: Soviet Combat Tactics in Afghanistan*, Washington D.C.: National Defense University Press

Gress, Michael, Grau, Lester (ur.) (2002.) *The Soviet-Afghan War: How a Superpower Fought and Lost*, Kansas: University Press of Kansas

Isby, David (1990.) *The War in Afghanistan 1979-1989: The Soviet Empire at High Tide*, Hong Kong: Concord Publications Co.

Jakovina, Tvrtko (2011.) *Treća strana Hladnog rata*, Zagreb: Fraktura

Jalali, Ali Ahmad, Grau, Lester (1999.) *The Other Side of the Mountain: Mujahideen Tactics in the Soviet-Afghan War*, Quantico: Studies of Analysis Division

Kalinić, Pavle (2015.) *Sekularni korijeni modernog islamizma: Palestina, Iran, Afghanistan*, Zagreb: Profil

Kakar, Hasan (1995.) *Afghanistan: The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979-1982*, Berkeley: University of California Press

Kenez, Peter (2006.) *A History of the Soviet Union from the Beginning to the End*, Santa Cruz: University of California

Maley, William (2002.) *The Afghanistan Wars*, Basingstoke: Palgrave MacMillan

McCauley, Martin (2002.) *Afghanistan and Central Asia: A Modern History*, London: Pearson Education

Monks, Alfred (1981.) *The Soviet Intervention in Afghanistan*, Washington D.C.: American Enterprise Institute

Rasanayagam, Angelo (2005.) *Afghanistan: A Modern History*, London: I.B. Tauris

Reese, Roger (2000.) *The Soviet Military Experience (Warfare and History)*, London: Routledge

Runion, Meredith (2007.) *The History of Afghanistan*, Westport: Greenwood Press

Ruttig, Thomas (2006.) *Islamists, Leftists – and a Void in the Center: Afghanistan's Political Parties and where they come from (1902-2006)*, Kabul/Berlin: Konrad Adenauer Stiftung

Saikal, Amin (2004.) *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, London: I.B. Tauris

Yousaf, Mohammed, Adkin, Mark (2001) *The Bear Trap: The Defeat of a Superpower*, Havertown: Casemate Pub & Book Dist Llc

Zubok, Vladislav (2007) *A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press

Članci:

Billard Jr., Robert (2010.) »Operation Cyclone: How the United States Defeated the Soviet Union«, u: *Undergraduate Research Journal at UCCS*, volume 3.2, Colorado Springs: University of Colorado str. 25-41.

Jakovina Tvrтко (2007.) »Sovjetska intervencija u Afganistanu 1979. i Titova smrt«, u: *Historijski zbornik*, broj 60, str. 295-320.

Jurković, Danijel (2018.) »Sovjetska invazija na Afganistan«, *VP – Magazin za vojnu povijest*, broj 83, 5. veljače 2018., str. 11-33.

Pollock, John (2001.) »Ahmad Shah Masoud: A Case Study in Leading Modern Afghanistan« (diplomski rad), Quantico: Marine Corps University, Command and Staff College